

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI**

**ANDIJON VILOYATI PEDAGOGIK
MAHORAT MARKAZI**

KARIMOVA NARGIZA RAXIMOVNA

**MALAKA OSHIRISH TIZIMIDA BOSHLANG‘ICH SINIF
O‘QITUVCHILARINING KASBIY-AXLOQIY KOMPETENTLIGINI
RIVOJLANTIRISH METODIKASI.**

Andijon -2025

KARIMOVA NARGIZA RAXIMOVNA

**MALAKA OSHIRISH TIZIMIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR
O'QITUVCHILARINING KASBIY-AXLOQIY KOMPETENTLIGINI
RIVOJLANTIRISH METODIKASI.**

*Umumta'lim, boshlang'ich sinflar o'qituvchlari
uchun o'quv qo'llanma*

Ushbu o'quv qo'llanma malaka oshirish tizimida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Unda pedagogik faoliyatda axloqiy qadriyatlar, kasbiy etika va pedagog shaxsining ma'naviy-ma'rifiy salohiyati o'qituvchi kompetentligining ajralmas qismi sifatida ilmiy asoslab beriladi.

Tuzuvchi:

N.R.Karimova - Andijon viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasini mudiri, pedagogika fanlari doktori

Taqrizchilar:

U.Usmanova - API Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasini mudiri, pedagogika fanlari doktori, dotsent

Q.Azizova - Andijon viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi Pedagogika va psixologiya ta'lim texnologiyalari kafedrasini mudiri

*Umumta'lim, boshlang'ich sinf o'qituvchlari
uchun uslubiy tavsiya*

Uslubiy tavsiya Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasining 2025-yil 25-dekabrda yig'ilishida muhokama qilingan va 13-sonli qarori ma'qullangan.

Ushbu tavsiya Andijon viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi Ilmiy metodik Kengashining 2025-yil 26-dekabrda yig'ilishida ko'rib chiqilib, 13-sonli qarori bilan ma'qullangan va foydalanishga ruxsat etilgan

KIRISH

Jahon ta'lim tizimida malaka oshirish muassasalari o'qituvchilarning kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishning kreativ texnologiyalari amaliyotga tatbiq etilmoqda. YuNESKO va Yevropa Ittifoqi tomonidan qabul qilingan 2030-yilgacha Xalqaro ta'lim konsepsiyasida, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining - Ta'lim va ko'nikmalar kelajagi 2030 loyihasida ta'lim sifatini oshirish, o'quv faoliyatining asosiy tarkibiy qismi bo'lgan o'quv dasturlarini qayta ishlash va takomillashtirish, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy-axloqiy kompetentligini takomillashtirish ijtimoiy ma'naviy, estetik jihatlarini integratsiyalash mazmunli, muammoli, amaliy va kommunikativ jihatlarini umummadaniy kompetentlik sifatida ifodalash, kasbiy majburiyatlarini bajarish imkoniyatlarini ta'minlovchi bilim, ko'nikma malakalarini shaxs kasbiy ahamiyati sifatleri deb qabul qilish, o'qituvchining subektiv, kasbiy muhim sifatlarini baholash bo'yicha loyihalarni amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan tizimli amaliy ishlar olib borilmoqda.

Respublikamizda so'ngi yillarda pedagoglarni uzluksiz malaka oshirish tizimini takomillashtirish, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash, pedagoglarni moslashuvchanlik kompetentsiyalarini rivojlantirish, mustaqil ta'lim olishni kengaytirishning me'yoriy asoslari yaratilmoqda. "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, ta'lim muassasalarini kompyuter texnikasi va o'quv-metodik qo'llanmalar bilan jihozlash orqali ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash yuzasidan maqsadli chora-tadbirlarni ko'rish" masalalari[3] ustuvor yo'nalish sifatida belgilab berildi. Shunga muvofiq kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlashning sifat darajasini oshirish hamda raqobatbardoshligini ta'minlash, malaka oshirish tizimining ta'lim sifatini ta'minlash jarayonidagi ijtimoiy rolini oshirish, jahon amaliyotiga asoslangan pedagogik kadrlar malakasini oshirish tizimining o'quv-metodik ta'minotini yaratishning pedagogik imkoniyatlari kengayadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishning pedagogik muammolari

Ta'lim-tarbiya ishlarini takomillashtirish, uni jahon andozalari darajasiga ko'tarish, fan sohasidagi yangiliklarni amaliy hayotga tatbiq etish muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish, ularda fan sohalariga nisbatan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish uzluksiz ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Hozirgi zamon tarbiyachisi ijtimoiy-kasbiy vazifalarini bajarish uchun yuksak ma'naviy xislatlarga ega bo'lishi, umumiy va kasb madaniyati, ziyoliligi, axloqiy pokligi, faolligi, shaxsiy hissiyotlarga berilmasligi, ijodiy tasavvur egasi, ruhiy jihatdan sog'lom, davlatimiz fuqarosi sifatida mas'uliyatni his eta bilishi lozim. Pedagoglik kasbiga xos kasbiy-axloqiy sifatlar, psixik holatlar va xarakter, bolalar psixikasining o'ziga xos xususiyatlarini tarbiyalashning psixik asoslari va qonuniyatlari haqida bilim, ko'nikma va malakalar berishdan va ularni kasbiy faoliyatga tatbiq etishdan iborat. Buyuk alloma A.Avloniy ayganidek: tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir. Binobarin sog'lom avlod tarbiyasi faqat jismoniy jihatdan chiniqqan, kamol topgan yoshlarnigina emas, shuningdek, sharqona axloq-odob va umumbashariy ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiya topgan insonni ham ko'zda tutmog'i lozim.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi 231-son qarori asosida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uzluksizligini ta'minlash, ularning kasbiy bilim, ko'nikma va mahoratini muntazam oshirib borish orqali umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya jarayonlarining sifati va samaradorligini oshirish maqsadida pedagoglarimiz uchun 5 yilda bir marta o'tkaziladigan malaka oshirish kurslari oralig'ida "Kasbiy rivojlanish soati" va "Kasbiy rivojlanish kuni" tadbirlarini bosqichma-bosqich o'tkazilishi belgilandi.

Yangi O'zbekistonning siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy yo'nalishlarini rivojlantirishda va demokratik, insonparvarlik jamiyatini qurishda maktabgacha va maktab ta'limi tizimini takomillashtirish, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi ish

faoliyatini yuqori darajaga ko'tarish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki kelajagimizning taqdiri hozirgi kunda boshlang'ich ta'lim bosqichi maktablarida ilm olayotgan bolalarning ta'lim-tarbiyasiga bog'liqdir. Shuning uchun bugungi kunda boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish muhimdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining o'ziga xosligi, u o'quv-tarbiya jarayonini birinchi bo'lib boshlashi, o'quvchida o'qish malakalarini hosil qilishi, maktabdagi xulq namunalarini belgilashidan iborat. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish-ta'lim sifatini oshirish, bolalarda to'g'ri tarbiya shakllantirish va o'qituvchi shaxsining ijtimoiy-normativ qadriyatlarga muvofiqligini ta'minlashda asosiy omillardan biridir. Bu jarayonda yuzaga keladigan pedagogik muammolar turli sabablarga ko'ra vujudga keladi va ularni hal qilish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Shunga muvofiq, yuqoridagilarni umumlashtirib ta'kidlash mumkinki, jamiyatdagi barcha ta'lim tashkilotlarda yuqori darajadagi kasbiy-axloqiy kompetentlikka ega bo'lgan mutaxassislar tobora ortib borayotgan ehtiyoj sezilmoqda. Zero, ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri — o'qituvchilarga jamiyatda muvaffaqiyat qozonishi uchun zarur bo'lgan nafaqat sifatli bilim, balki kasbiy etika, axloqiy me'yorlarga sodiqlik, mas'uliyat va halollik kabi kasbiy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishdan iboratdir. Ayniqsa, yosh avlodda kasbiy-axloqiy kompetentlikni rivojlantirish ularning ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi hamda barkamol shaxs sifatida shakllanishining muhim omili hisoblanadi.

Zamonaviy boshlang'ich sinf o'qituvchilari oldida turgan murakkab va mas'uliyatli vazifalarni samarali hal etish uchun ular nafaqat o'z kasbining puxta bilimdonlari, balki ijodiy fikrlovchi, zamonaviy pedagogik yondashuvlarga ega, axloqiy qadriyatlarga sodiq shaxslar bo'lishi zarur. Boshlang'ich ta'limning o'ziga xosligi - uning ta'limning keyingi bosqichlariga zamin yaratishi bilan belgilanadi. Shu bois, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini muntazam rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Bu borada ularning kasbiy faoliyatini qo'llab-quvvatlaydigan, yangilanib boradigan va

ehtiyojga moslashtirilgan malaka oshirish tizimi alohida ahamiyat kasb etadi. Malaka oshirish kurslari davomida o'qituvchilarning kasbiy-axloqiy kompetentligini chuqurlashtirish, ijodiy yondashuvni rag'batlantirish, zamonaviy metodik uslublarni egallash orqali ularning kasbiy salohiyatini oshirish mumkin. Aynan kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan malaka oshirish dasturlari orqali o'qituvchilar nafaqat o'z bilim va ko'nikmalarini yangilaydi, balki kasbiy etika, mas'uliyat, o'quvchilarga nisbatan individual yondashuv kabi axloqiy jihatlarni ham mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kasbiy-axloqiy kompetentlik – bu o'qituvchining kasbiy bilimi, ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarga munosabati, shaxsiy mas'uliyati, odob-axloq normalariga rioya qilishi, o'quvchilarga namunali munosabatda bo'lishi kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu kompetentlik o'qituvchining nafaqat bilim berish, balki insoniylik, mehr-shafqat, halollik, sabr-toqat kabi xislatlarni ham singdirishi lozimligini anglatadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishda quyidagi pedagogik muammolar mavjud: nazariy va amaliy tayyorgarlikning uzviy emasligi, pedagogika institutlarida axloqiy tarbiya masalalari ko'pincha nazariy doirada cheklanganligi, o'qituvchi amaliy faoliyatga kirgach, real holatlar bilan qanday yo'l tutishni bilmasligi;

Boshlang'ich sinfda shakllantiriladigan ta'limiy va tarbiyaviy ta'sirlarga ochiqlik sifatidagi o'zlashtirish va tarbiyalilik keyingi yillardagi ta'lim olishning muvaffaqiyatini belgilab beradi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi tomonidan o'quvchilarda o'qish malakalari, ularning atrofdagi olamga ma'naviy-axloqiy munosabatlari qanday shakllantirilganligiga o'quvchilarning nafaqat umumiy o'rta maktabdagi, balki keyingi butun hayotlari davomidagi muvaffaqiyatlari bog'liqdir.

Bu vazifani amalga oshirishi uchun boshlang'ich sinf o'qituvchisi uning *kasbiy-axloqiy kompetentligini* belgilovchi kasbiy va hayotiy vazifalarni hal etishga tayyorgarlikka, kasbiy ahamiyatli sifatlar, bilim, ko'nikmalar va qadriyatli yo'nalganlikka mos ravishda xatti-harakatlarni amalga oshirishga tayyorgarlikka Amaldagi malaka oshirish kurslari o'quv dasturidagi har bir modul – bu o'zida

maqsad, mazmun, faoliyat va baholash mezonlarini mujassamlashtirgan didaktik birlik bo'lib, uni boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirish muhim nazariy-amaliy imkoniyatlarni ochib beradi. Shu maqsadda, mavjud blok va modullarga kasbiy etika, axloqiy pozitsiya, refleksiya va kommunikativ kompetensiyalarni singdirish orqali o'qituvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishida sezilarli ijobiy o'zgarishlarga erishish mumkin. Mazkur integratsiyalashuv o'qituvchining kasbiy faoliyatiga mazmunan chuqur axloqiy asos yaratadi. (1.1-jadvalga qarang).

1.1-jadval.

Kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishga integratsiyalashgan blok-modullar jadvali

I.Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish bloki	
Modul nomi	Kasbiy-axloqiy kompetentlik bilan bog'liqlik
1.1. Ta'limdagi islohotlar va me'yoriy-huquqiy hujjatlar	O'qituvchining kasbiy javobgarligi va qonuniy-etika mezonlari bo'yicha xabardorligini oshiradi
1.2. O'quvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishi	Empatiya, bag'rikenglik, axloqiy yetakchilik kabi fazilatlarini rivojlantiradi
1.3. Ta'lim nazariyalari va ularning amaliyoti	Axloqiy qaror qabul qilish asoslari, axloqiy pozitsiyani aniqlash va himoya qilish metodlari
1.4. Inklyuziv va differensial yondashuv	Hurmat, tenglik, individual ehtiyojlarga nisbatan axloqiy yondashuv
II. Umumkasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish bloki	
2.1. Kasbiy rivojlanish va o'zaro hamkorlik	Hamkorlik, fikrlar xilma-xilligiga hurmat bilan yondashish
2.2. Zamonaviy ta'lim paradigmaları	Innovatsion yondashuvlarda kasbiy etika va axloqiy mas'uliyat
2.3. O'quv jarayonini samarali tashkil etish	Adolatli, halol va mas'uliyatli dars jarayonini tashkil etish
2.4. Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt	Raqamli etikadan xabardorlik, mas'uliyatli foydalanish
2.5. Formativ va summativ baholash tamoyillari	Ob'ektiv va adolatli baholash madaniyatini shakllantirish
III. Boshlang'ich ta'limni o'qitishda zamonaviy yondashuvlar bloki	
3.1. DTS va yangi darsliklar tahlili	Darsliklar orqali axloqiy qadriyatlarni yetkazish
3.2. Xalqaro baholash dasturlari	Global etik qadriyatlar bilan ishlash madaniyatini anglash
3.3. O'qish savodxonligi va XXI asr kompetensiyalari	Tanqidiy fikrlash, kreativlik va axloqiy mulohazani uyg'unlashtirish
3.4. Matematika va mantiqiy fikrlash	Halollik, asosli qarorlar orqali axloqiy tafakkurni rivojlantirish
3.5. Science fanlari	Fan etikasini anglash, ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish

3.6. Amaliy ishlarni tashkillashtirish	Axloqiy me'yorlarga asoslangan loyiha yuritish
3.7. Dars va sinfdan tashqari ishlar metodikasi	Axloqiy muhitni shakllantirish, yetakchilik
3.8. Tanlov moduli	Individual axloqiy yondashuv asosida yo'nalish tanlash imkoniyati
Yakuniy kompetensiyalarni baholash	Kasbiy-axloqiy kompetentlikni refleksiya va diagnostika qilish

Modullar o'qituvchilarni kasbiy-axloqiy kompetentligi rivojlanishi darajasiga ko'ra tabaqalashtirishni ko'zda tutsada, bu omil hal qiluvchi yoki aniqrog'i majburiy hisoblanmasligini ta'kidlash lozim. Ko'p jihatdan mazkur o'quv modullari rolini bajaradigan, o'qituvchining o'z kompetentligini rivojlantirish ehtiyoji va istagi hamda uni malaka oshirish vositalari bilan qondirish imkoniyati muhim. Har bir modulining mazmuni va yo'nalganligi o'qituvchini muammoni dolzarblashtirishga yo'naltiradi va malaka oshirish kurslari doirasida taklif etilgan material hajmi va muammoni ochish bo'yicha, uni amalga oshirishning turli sharoitlarini taklif etadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish masalalarini malaka oshirish kurslari dasturida belgilangan blok va modullarning mazmuni bilan uzviy bog'lash zarur. Jumladan:

I. Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish modulidagi quyidagi mavzularida– “Ta’limdagi islohotlar va me’yoriy-huquqiy hujjatlar”, “O’quvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishi” hamda “Ta’lim nazariyalari va ularning amaliyotdagi tatbiqi” kabi mavzular asosida, kasbiy-axloqiy kompetentlikning shakllanishiga e’tibor zarur. Zero, ta’limdagi har qanday islohotni amalga oshirish o’qituvchidan yuksak axloqiy mas’uliyatni, mehnatsevarlikni, yangilikka ochiqlikni talab qiladi. Shu bilan birga, o’quvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishiga samarali ta’sir ko’rsatish uchun o’qituvchi o’zining axloqiy pozitsiyasi, halolligi, muomala madaniyati va empatiyasi bilan namuna bo’lishi lozim.

II. Umumkasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish modulida berilgan “Pedagogning kasbiy rivojlanishi” va “O’quv jarayonini samarali tashkil etish” mavzulari o’qituvchining kasbiy-axloqiy kompetentligini takomillashtirishga yo’naltirilishi muhim. Chunki pedagogning kasbiy taraqqiyoti faqat metodik bilimlarni egallash bilangina emas, balki doimiy axloqiy refleksiya, o’z-o’zini

baholash va ichki intizom orqali amalga oshadi. Shuningdek, sinfni boshqarishda adolat, bag‘rikenglik, halollik kabi axloqiy mezonlarga asoslangan yondashuv o‘quvchilarda ishonch va ijobiy motivatsiyani shakllantiradi.

III. Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy yondashuvlar blokidagi “XXI asr ko‘nikmalari va kompetensiyalarni rivojlantirish” hamda “Sinf dan tashqari ishlarni tashkil qilish metodikasi” kabi modullar doirasida o‘qituvchining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishning amaliy jihatlarini chuqurroq ishlab chiqish zarur. Chunki mazkur modullar zamonaviy pedagog shaxsining ijtimoiy mas’uliyatini, kasbiy etikasini, o‘quvchilar bilan insonparvarlik tamoyillariga asoslangan muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qilishi lozim. Ayniqsa, sinf dan tashqari ishlarda o‘qituvchining axloqiy namuna bo‘lishi, bolalarga ijtimoiy faol va ma’naviy yetuk shaxs sifatida ta’sir ko‘rsata olishi kasbiy-axloqiy kompetentlikning muhim mezoni hisoblanadi.

O‘quv modulini malaka oshirish tizimidagi tarkibiy birlik sifatida belgilashda uning quyidagi belgilari asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi: aniq kompetensiyaviy maqsadga yo‘naltirilganligi, mustaqil mavzu va faoliyat turi sifatida mantiqiy yakunlanganligi, o‘quvchining (tinglovchining) rivojlanish natijasini aniqlashga qaratilganligi, shuningdek uni baholash vositalarining mavjudligidir.

Malaka oshirish jarayonida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishda integrativ yondashuv muhim ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, u o‘qituvchi shaxsini kasbiy va axloqiy jihatdan har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv asosida shakllantirilgan didaktik imkoniyatlar - ta’lim mazmuni, metodlar, shakllar, texnologiyalar va o‘quv modullarining uyg‘unlashgan tizimi orqali o‘qituvchining shaxsiy o‘sishini, refleksiyasini va ijtimoiy mas’uliyatini oshirishga qaratiladi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishda quyidagi asosiy jihatlar ajratib ko‘rsatildi:

- malaka oshirish jarayonida subyekt-subyektli o‘zaro ta’sir muhitini yaratish;
- ta’lim mazmunining shaxsiy ahamiyatli, refleksiv va motivatsion xususiyatini e’tiborga olish;

- innovatsion metodlar va interaktiv vositalar orqali kasbiy-axloqiy pozitsiyani chuqurlashtirish;

- kurslararo ta'lim orqali o'qituvchining mustaqil kasbiy-axloqiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash.

Shu asosda, malaka oshirish tizimi o'qituvchi kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi mazmunli, reflektiv va faoliyatga yo'naltirilgan o'quv muhitini tashkil etishga yo'naltirilishi zarur. Bu esa, zamonaviy ta'lim tizimining talablari va o'qituvchining individual ehtiyojlari o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishning integrativ yondashuvga asoslangan modeli

Yangilangan o'quv reja va o'quv dasturlari mazmunan pedagoglarning kasbiy faoliyatidagi qiyinchiliklar, kompetentlik darajasidagi bo'shliqlar, shaxsiy va kasbiy o'zini-o'zi rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojlari asosida takomillashtirib borildi. So'ngi o'n yil mobaynida malaka oshirish davriyligi bilan kechgan islohotlardan to'plangan amaliy tajribalarga tayangan holda "davriylikka asoslangan malaka oshirishning" "hayot davomida o'qish" tamoyiliga asoslangan uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimiga integratsiya qilinishi malaka oshirish jarayonlarini sifat va samaradorlik jihatidan yangi samarali natijalarga yo'l ochib berishi mumkin. Pedagog xodimlarning malaka oshirishga bo'lgan ehtiyojlar dinamikasi tizimda yangi islohotlarni amalga oshirish uchun sabab bo'ldi.

Integrativ yondashuv hozirgi davrda ta'lim sohasida samarali metodlardan biri sifatida qaralmoqda. Ushbu yondashuv orqali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishda nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalar, balki axloqiy qadriyatlar, shaxsiy mas'uliyat va refleksiya kabi jihatlar ham uyg'un holda shakllantiriladi.

Malaka oshirish tizimida integrativ modelni joriy etish jarayonida o'qituvchining shaxsiy va kasbiy rivoji bosqichma-bosqich ko'zda tutiladi. Jumladan, motivatsion-qadriyatli bosqichda o'qituvchining kasbga bo'lgan

munosabati va ichki e'tiqodi mustahkamlanadi. Faoliyatli-kognitiv bosqichda esa o'z ustida ishlash, axloqiy muammolarni hal etish, refleksiya qilish kabi ko'nikmalar shakllantiriladi.

Ushbu model asosida taklif etilgan mashg'ulot modullari, jumladan "Kasbiy-axloqiy kompetentlik asoslari", "Pedagogik qadriyatlar amaliyoti" va "Axloqiy muammolar tahlili" o'qituvchining kasbiy va axloqiy rivojlanishini chuqurlashtirishga qaratilgan.

Model mazmuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim tizimidagi farmon va qarorlarda belgilangan ustuvor yo'nalishlarga mos ravishda ishlab chiqilgan bo'lib, bunda pedagog kadrlarni malaka oshirishda sifat va samaradorlikka erishish asosiy maqsad sifatida belgilangan.

O'zgarishlar konteksti. O'zgarishlar konteksti ta'lim jarayonida yuz beradigan ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va texnologik o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. Bu o'zgarishlar ta'lim tizimiga ta'sir etadi, yangi metodologiyalar va yondashuvlarni kiritishga olib keladi.

Empirik shart-sharoitlar. Empirik shart-sharoitlar amaliyotga asoslangan, o'qituvchilar va tinglovchilar o'rtasidagi interaktiv jarayonlarga va ta'lim jarayonidagi real vaziyatlarga taalluqlidir. Bu shart-sharoitlar, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishda qo'llaniladigan metodlar va vositalar bilan bog'liq.

Nazariy shart-sharoitlar. Nazariy shart-sharoitlar o'qitish jarayonini nazariy jihatdan asoslash va tushuntirishga qaratilgan. Bu ta'limning yangi paradigmalari, pedagogik nazariyalar va ilmiy tadqiqotlar asosida shakllanadi.

Iyerarxik daraja. Iyerarxik daraja, empirik va nazariy shart-sharoitlar o'rtasidagi o'zaro bog'lanishni va ularning ta'lim jarayonida qanday rol o'ynashini ko'rsatadi. Har bir daraja o'zining maqsadi, vazifasi va roliga ega bo'lib boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Tarmoqli ta'lim. Tarmoqli ta'lim boshlang'ich sinf o'qituvchilarini bir nechta fanlar yoki yo'nalishlar bo'yicha integratsiyalangan ta'lim muhitida o'qitishga

qaratilgan. Bu usul, tinglovchilarni muammolarni kompleks yondashuv bilan hal qilishga, mustaqil fikrlashga va ko'p yo'nalishli bilimlarga ega bo'lishga undaydi. O'zg'arishlar kontekstida paydo bo'lgan empirika va nazariy shart-sharoitlarning iyerarxik darajalarini aniqlash, dissertatsiyamizda taklif etilgan modelning asosini tashkil etadi. Bu jarayon, pedagogik yondashuvlarni yanada mukammal qilish va boshlang'ich sinf o'qituvchilarning kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishda yangi imkoniyatlarni ochadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan malaka oshirish jarayonini tashkil etish integrativ model asosida amalga oshiriladi. Bu malaka oshirish jarayonini tashkil etishda, avvalo quyidagilar inobatga olinishini anglatadi: boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy faoliyatiga xos ehtiyoj va muammolarni aniqlash, ya'ni ularning pedagogik, psixologik hamda axloqiy tayyorgarlik darajasini tahlil qilish;

- kasbiy-axloqiy kompetentlik tarkibiy qismlarining (bilim, qadriyat, munosabat, xulq-atvor va refleksiya) o'zaro uzviy bog'liqligini ta'minlash;

- nazariya va amaliyot integratsiyasiga asoslangan ta'lim mazmunini shakllantirish, real pedagogik vaziyatlar, keyslar va muammoli topshiriqlar orqali mustahkamlash;

- zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanish, o'qituvchining mustaqil va ijodiy faoliyatini rag'batlantirish;

- milliy va umuminsoniy axloqiy qadriyatlar uyg'unligini hisobga olish, pedagogik etikaga oid me'yorlarni chuqur anglashga yo'naltirish;

- tinglovchilarning individual imkoniyatlari va kasbiy tajribasini e'tiborga olish, differensial va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni qo'llash;

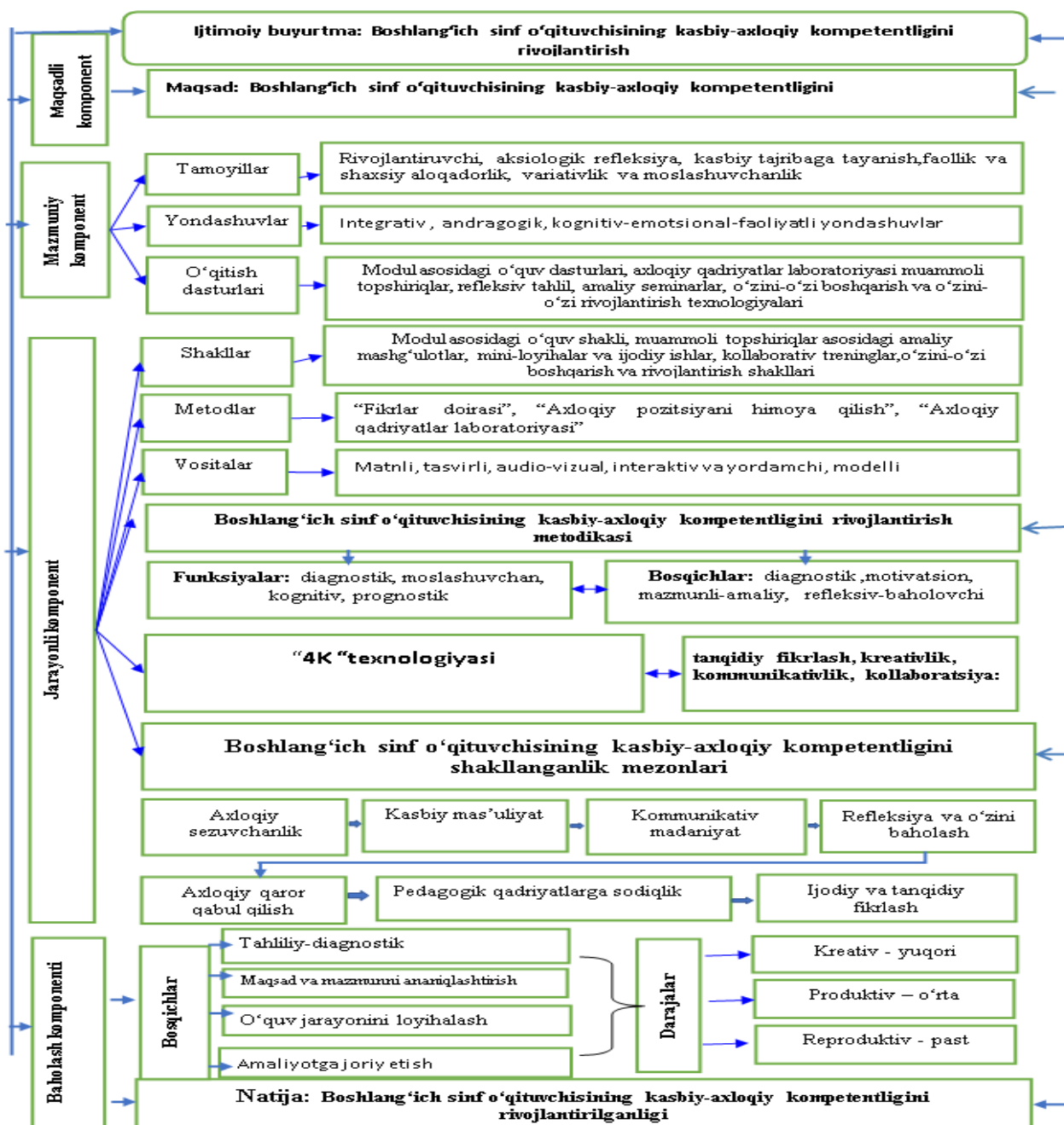
- o'z-o'zini baholash va kasbiy refleksiyani rivojlantirish,

- o'qituvchining shaxsiy va kasbiy o'sishini ta'minlash;

- malaka oshirish natijalarini monitoring qilish va tahlil etish, olingan bilim va ko'nikmalarning amaliy faoliyatda qo'llanish darajasini baholash.

Ushbu model zamonaviy ta'limdagi o'zgarishlar kontekstida shakllanib, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishga

yoʻnaltirilgan boʻlib, integrativ yondashuvga asoslanadi. Model nazariy (pedagogik paradigma, kompetensiyaviy yondashuv), empirik (amaliy faoliyatdagi ehtiyojlar, oʻqituvchilarning kasbiy tajribasi) hamda oʻzaro iyerarxik bogʻliq bosqichlar asosida ishlab chiqilgan.(2.1-rasmga qarang)

2.1-rasm. Malaka oshirish tizimida boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi modeli

Model quyidagi toʻrt asosiy komponentdan iborat: maqsadli komponent; mazmunli komponent; jarayonli komponent; baholash komponenti (2.1-jadvalga qarang).

Integrativ model komponentlarining tavsifi

T/r	Komponentlar nomi	Tavsifi	Modeldagi vazifasi
1.	Maqsadli komponent	Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan strategik maqsadlar, vazifalar va kutilayotgan natijalar.	Modelning umumiy yo'nalishini belgilaydi, rivojlantiriladigan kompetensiyalarni aniq ko'rsatadi.
2.	Mazmuniy komponent	Kasbiy-axloqiy kompetentligining tarkibiy qismlari (bilim, qadriyat, shaxsiy sifatlar)ga asoslangan, integratsiyalashgan modul va mavzular majmui.	O'quv mazmunini belgilaydi, tinglovchining nazariy tayyorgarligini shakllantiradi.
3.	Jarayonli komponent	Interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar, refleksiya, tarmoqli ta'lim asosida tashkil etilgan amaliy mashg'ulotlar va pedagogik faoliyat shakllari.	Kasbiy-axloqiy kompetentlikni amalda shakllantirishga xizmat qiluvchi o'quv jarayonini ta'minlaydi.
4.	Baholash komponenti	O'qituvchining kasbiy-axloqiy kompetentligini aniqlash, monitoring qilish, baholash va refleksiya asosida natijalarni tahlil etish usullari (testlar, portfolio, o'zini baholash, ekspert xulosalari).	Model samaradorligini aniqlaydi, rivojlanish dinamikasini kuzatadi va keyingi bosqichlarga turtki beradi.

Maqsadli komponent — o'qituvchilarning kasbiy-axloqiy rivojlanishiga oid ijtimoiy buyurtmalar asosida strategik maqsad va vazifalarni belgilaydi. U, eng avvalo, o'qituvchining o'z kasbiy rolini anglash, axloqiy qadriyatlarni e'tirof etish va kasbiy faoliyatga mas'uliyat bilan yondashish qobiliyatini shakllantirishni nazarda tutadi. Boshlang'ich ta'lim sohasida axloqiy jihatdan yetuk pedagoglarga bo'lgan ehtiyojni aniqlash hamda unga mos kompetensiyalar tizimini ishlab chiqishda qator muhim omillar inobatga olindi. Xususan: -kasbiy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga yo'naltirish: o'qituvchining halollik, adolat, mas'uliyat, insonparvarlik, hamkorlik va bag'rikenglik kabi asosiy axloqiy fazilatlarini rivojlantirish orqali uning shaxsiy-professional salohiyatini oshirish; kasbiy pozitsiyani mustahkamlash: o'qituvchining kasbiy etikani chuqur anglash va unga asoslangan holda ongli ravishda faoliyat yuritish qobiliyatini kamchiliklarini aniqlab borish va doimiy ravishda o'zini takomillashtirishga intilishiga yo'naltirilgan

reflektiv salohiyatini kuchaytirish;refleksiya va o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirish: pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilish, mustaqil xulosa chiqarish, shaxsiy va kasbiy identifikatsiyani kuchaytirish: o'qituvchining o'z kasbiy roli va axloqiy burchini ongli ravishda anglashiga xizmat qiladigan ma'naviy-psixologik sharoitlarni yaratishdan iborat. Shu asosda, maqsadli komponent o'qituvchini nafaqat kasbiy jihatdan, balki axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatga sodiq, o'z faoliyatida qadriyatlarga tayanuvchi shaxs sifatida shakllantirishni ta'minlaydi.

Mazmuniy komponent — boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiluvchi nazariy va amaliy bilimlar, axloqiy qadriyatlar, pedagogik tamoyillar hamda kommunikativ ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Ushbu komponent asosida kasbiy va axloqiy kompetensiyalar uyg'unligiga asoslangan o'quv jarayonining mazmuni shakllantiriladi. Modelning ushbu qismida ta'lim jarayonining asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilar belgilandi: axloqiy qadriyatlarga yo'naltirilgan bilim mazmuni – o'qituvchilarni pedagogik faoliyatda zarur bo'lgan halollik, adolat, mas'uliyat, empatiya, bag'rikenglik va insonparvarlik kabi axloqiy qadriyatlar bilan tanishtirish va ularni amaliyotda tatbiq etish malakasini shakllantirish; pedagogik etika va kasbiy madaniyat asoslari – o'qituvchining kasbiy burchi, pedagogik etika me'yorlari, axloqiy-huquqiy normalar va professional muloqot madaniyatini chuqur egallashiga yo'naltirilgan mazmunni ishlab chiqish; fanlararo integratsiyani ta'minlovchi yo'nalishlar – ta'lim mazmunida fanlararo bog'liqlikni yo'lga qo'yish orqali o'quvchi shaxsida axloqiy qarorlar qabul qilish, ijtimoiy vazifalarni anglash va jamoaviy qadriyatlarni shakllantirish imkonini beruvchi yondashuvlarni tatbiq etish;haxsga yo'naltirilgan mazmun tanlovi – har bir o'qituvchining ehtiyoji va rivojlanish darajasiga mos ravishda kasbiy-axloqiy kompetentlikni mustahkamlovchi nazariy va amaliy materiallarni tanlash va moslashtirish; kompetensiyaviy yondashuv asosidagi modul va bloklar – o'quv dasturlarini modul va mavzular kesimida tashkil etish orqali o'qituvchining bilim, ko'nikma va qadriyatlarni uyg'un qo'llay olish salohiyatini oshirish.

Mazmuniy komponentda kasbiy-axloqiy kompetentlikka doir bilimlar tizimli, fanlararo integratsiyalashgan va amaliyotga yo'naltirilgan tarzda berilishi bilan ajralib turadi. Bu esa o'qituvchining ta'lim jarayonidagi shaxsiy namunasi, muloqot madaniyati va etika me'yorlariga asoslangan faoliyat yuritishini ta'minlaydi.

Jarayonli komponent — boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning mazmuni, shakli, metodi va texnologiyalarini amaliy jihatdan tashkil etishni ta'minlaydi. Ushbu komponent — maqsad va mazmunga mos metodik yondashuvlar orqali o'qituvchi shaxsini faol, ongli, axloqiy jihatdan mas'uliyatli tarzda shakllantirishga xizmat qiladi. Faoliyatga yo'naltirilgan metodik yondashuvlar asosida kasbiy-axloqiy kompetentlikni rivojlantirish, o'qituvchining faolligini oshirishga yo'naltirilgan metodlar orqali amalga oshiriladi. Muammoli ta'lim, rolli o'yinlar, guruhii ishlanmalar, keys-stadilar, refleksiv tahlil kabi metodlar faol qo'llaniladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan interaktiv mashg'ulotlar, 4K (kreativlik, kommunikativlik, hamkorlik, tanqidiy fikrlash) texnologiyasi, AKT vositalari, loyiha asosida ta'lim berish metodlari orqali o'qituvchining mustaqil fikrlashi va kasbiy axloqiy mas'uliyatini rivojlantirishga erishiladi. Bosqichma-bosqich o'quv jarayonida malaka oshirish yoki kompetentlikni rivojlantirish jarayoni quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Diagnostik bosqich – o'qituvchining dastlabki tayyorgarlik darajasi va ehtiyojlari aniqlanadi.

2. Motivatsion bosqich – o'qituvchida axloqiy qadriyatlarga nisbatan ijobiy munosabat va o'rganishga bo'lgan ichki ehtiyoj shakllantiriladi.

3. Mazmunli-amaliy bosqich – faoliyatga yo'naltirilgan mashg'ulotlar orqali nazariy bilimlar amaliyot bilan integratsiyalashadi.

4. Refleksiv-baholovchi bosqich – o'qituvchi o'z faoliyatini tahlil qiladi, baholaydi, kelgusidagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi.

Shaxsiy rivojlanishga xizmat qiluvchi muhit yaratilishi natijasida o'qituvchining kasbiy o'sishi uchun shaxsga yo'naltirilgan, ijtimoiy-psixologik qulay, axloqiy mezonlarga asoslangan ta'lim muhiti tashkil etiladi. Ushbu

komponentda o'qituvchi passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanadi. U kasbiy-axloqiy muammolarni aniqlash, tahlil qilish va hal qilish orqali o'zining refleksiv, mustaqil va mas'uliyatli pedagogik faoliyatini shakllantirib boradi.

Baholash komponenti – boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonining samaradorligini aniqlash, monitoring qilish va natijalarni tahlil etishga yo'naltirilgan. Ushbu komponent malaka oshirish yoki o'quv-didaktik faoliyat natijalarini aniqlashda refleksiv, formatif va summativ yondashuvlarni uyg'unlashtirishga asoslanadi.

Baholash komponentining mazmuni boshlang'ich diagnostika va monitoring yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. O'qituvchining dastlabki tayyorgarlik darajasini aniqlash maqsadida testlar, suhbatlar, kuzatuv kartalari orqali diagnostika amalga oshiriladi. Shundan so'ng kasbiy-axloqiy rivojlanish monitoringi bosqichma-bosqich yuritiladi. Refleksiv baholash – o'qituvchi o'z faoliyatini tahlil qiladi, kasbiy qarorlarining axloqiy asoslarini baholaydi, o'zini anglaydi va rivojlanish yo'nalishlarini mustaqil belgilaydi. Refleksiya kundaliklari, esse, portfolio va o'z-o'zini baholash varaqalari bu bosqichda qo'llaniladi. Formativ baholash – o'quv jarayonining davomida o'qituvchining kasbiy-axloqiy fazilatlarining qanday shakllanayotganini aniqlashga qaratilgan baholash shaklidir. Treninglar, guruhviy ishlanmalar va muammoli vaziyatlar asosidagi topshiriqlar tahlili orqali baholash amalga oshiriladi. Summativ baholash – o'quv yoki malaka oshirish dasturi yakunida kasbiy-axloqiy kompetentlik darajasini umumiy tahlil qilishga xizmat qiladi. Bu bosqichda test natijalari, baholash mezonlariga asoslangan rubrikalar, kuzatuv va ekspert xulosalari inobatga olinadi. Baholash jarayonida quyidagi asosiy mezonlar qo'llaniladi:– axloqiy sezuvchanlik (etik normalarni anglash va hurmat qilish darajasi); kasbiy mas'uliyat (vazifaga ongli yondashuv, tashabbuskorlik); kommunikativ madaniyat (muloqotda etikaga rioya qilish, bag'rikenglik);refleksiya va o'z-o'zini baholash salohiyati. Baholash komponenti o'qituvchining nafaqat bilimini, balki qadriyatlarini, shaxsiy nuqtai nazari, etik qaror qabul qilish layoqati va kasbiy intilishlarini ham aniqlashga xizmat qiladi. U modelning barcha bosqichlarini o'zaro bog'lab turuvchi nazorat, tahlil va rivojlantirish vositasidir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish modeli asosida bir necha muhim pedagogik tamoyillar yotadi. Ushbu tamoyillar zamonaviy ta'lim mazmunini insonparvar, axloqiy va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar bilan uyg'unlashtiradi. Ular quyidagilardan iborat:

1. Rivojlantiruvchi ta'lim tamoyili; ushbu tamoyil asosida o'qituvchi shaxsini faqat bilimlar bilan qurollantirish emas, balki uning kasbiy va axloqiy salohiyatini izchil rivojlantirish ko'zda tutiladi. Rivojlantiruvchi ta'lim, ayniqsa, kasbiy-axloqiy qarorlar qabul qilish, o'zini baholash, o'zini anglash va o'z ustida ishlashga yo'naltirilgan refleksiv salohiyatni kuchaytiradi. Malaka oshirishda bu tamoyil o'qituvchilarning kasbiy tajribalarini tahlil qilish, aks ettiruvchi muloqot va muammoli vaziyatlarda ijodiy fikr yuritish orqali amalga oshiriladi.

2. Aksiologik refleksiya tamoyili; pedagogik faoliyatda aks ettirish faqat bilimlar darajasida emas, balki shaxsiy qadriyatlar darajasida ham sodir bo'lishi zarur. Aksiologik refleksiya tamoyili o'qituvchining ichki axloqiy pozitsiyasini anglashiga, axloqiy-normativ orientatsiyalarni tahlil qilishiga asoslanadi. Bu tamoyil orqali kasbiy faoliyatda vijdon, mas'uliyat, adolat, hurmat kabi qadriyatlar ustuvorlashtiriladi.

3. Kasbiy tajribaga tayanish tamoyili; mazkur tamoyil o'qituvchining mavjud amaliy tajribasini tahlil qilish, umumlashtirish va innovatsion asosda rivojlantirishga asoslanadi. O'rgatuvchi emas, o'rganuvchi pozitsiyasidan yondashgan holda o'qituvchi o'z tajribasini tanqidiy baholab, uni kasbiy-axloqiy o'sish uchun resurs sifatida ko'ra oladi. Malaka oshirishda bu tamoyil tajriba almashinuvi, key-stadiylar, refleksiv portfoliolar orqali amalga oshiriladi.

4. Faollik va shaxsiy aloqadorlik tamoyili; bu tamoyil o'qituvchining ta'lim jarayonidagi faol ishtiroki va o'zining kasbiy-axloqiy o'sishiga nisbatan shaxsiy javobgarligini ifodalaydi. O'qituvchi faqat tayyor bilim egasi emas, balki o'z ustida ishlovchi, faol pozitsiyadagi shaxs sifatida shakllanadi. Ushbu tamoyil asosida malaka oshirish mashg'ulotlarida individual loyiha ishlari, ixtiyoriy baholash, mustaqil tahlil ishlari tashkil etiladi.

5. Variativlik va moslashuvchanlik tamoyili; zamonaviy ta'lim sharoitida

barcha o'qituvchilar uchun bir xil yondashuvdan foydalanish samarasizdir. Shu bois bu tamoyil o'qituvchining kasbiy darajasi, ehtiyojlari va shaxsiy fazilatlaridan kelib chiqib, moslashtirilgan o'quv mazmuni va usullarini qo'llashni taqozo etadi. Malaka oshirish dasturlari modul asosida tuziladi, bunda o'qituvchi o'zining ehtiyojiga mos bloklarni tanlay oladi.

Ushbu tamoyillar malaka oshirish tizimida o'qituvchining kasbiy-axloqiy kompetentligini kompleks va uzluksiz rivojlantirish uchun zarur bo'lgan asosiy pedagogik mezonlardir.

Tadqiqot ishimizning modelini tuzishda quyidagi yondashuvlarga asoslandik;

1. Integrativ yondashuv.

Integrativ yondashuv - bir nechta muhim yo'nalishlarning bir butun tarzda uyg'unlashtirilgan holda qo'llanilishi tushuniladi. Bu modelda quyidagi uch yo'nalish birlashtiriladi; - aksiologik yondashuv – o'qituvchining axloqiy qadriyatlarini shakllantirish, ya'ni halollik, vijdon, hurmat kabi fazilatlarni rivojlantirish;

- kompetentli yondashuv – o'qituvchining kasbiy bilim va ko'nikmalarini amaliy faoliyatda qo'llay olish qobiliyatini shakllantirish;

- shaxsga yo'naltirilgan yondashuv – har bir o'qituvchining ehtiyojini, imkoniyatini, tajribasini hisobga olgan holda yondashish.

Bu yondashuv malaka oshirish kurslarini rejalashtirishda o'qituvchilarning axloqiy va kasbiy jihatdan o'zini anglashiga, o'z ustida ishlashga yo'naltirilgan muhit yaratishga yordam beradi.

2. Andragogik yondashuv.

Andragogika – bu kattalar ta'limiga oid yondashuv. Malaka oshirishda ishtirok etayotgan o'qituvchilar allaqachon ma'lum tajribaga ega bo'lgan kattalar hisoblanadi. Shuning uchun ularning o'qish jarayoni quyidagicha tashkil etiladi:

- O'qituvchining ilgari to'plagan tajribasi inobatga olinadi;
- U o'zi mustaqil o'rganishga va qaror qabul qilishga undaladi;
- Kurslar faqat tayyor bilim berish emas, balki fikr almashish, o'z ustida

ishlash imkonini yaratishga yo'naltiriladi.

Bu yondashuv orqali o'qituvchi kursda faol ishtirok etadi, o'z tajribasini boshqalar bilan baham ko'radi va o'rganishga ongli yondashadi.

3. Kognitiv-emotsional-faoliyatli yondashuv.

Ushbu yondashuv orqali o'qituvchining axloqiy kompetentligini uch yo'nalishda rivojlantirish ko'zda tutiladi:

- Kognitiv (bilish) – axloqiy bilimlarni o'rganish, me'yorlarni tushunish;
- Emotsional (sezish) – o'z va boshqalarning his-tuyg'ularini anglash, empatiya qilish;
- Faoliyatli (harakat qilish) – o'z bilim va his-tuyg'ulariga asoslangan holda axloqiy qaror qabul qilish va shunga muvofiq harakat qilish.

Bu yondashuv o'qituvchining nafaqat bilimi, balki ichki holati va xulq-atvori ham birgalikda shakllanishini ta'minlaydi.

Yuqoridagi yondashuvlar boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini har tomonlama rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, ular o'qituvchining bilim, axloq, hissiyot va amaliyotini uyg'unlashtirish orqali ta'lim jarayonini samarali tashkil qilish imkonini beradi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishda foydalaniladigan *metod va shakllar* tanlovi uning kasbiy ehtiyojlari, axloqiy qadriyatlarga nisbatan munosabati hamda mustaqil o'sish imkoniyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Quyidagi metod va shakllar o'qituvchi faoliyatini samarali tashkil qilishga xizmat qiladi:

1. Modul asosidagi o'quv dasturlari

Modul asosidagi o'quv dasturlarida o'qituvchilarning malaka oshirish jarayoni bosqichma-bosqich, mustaqil o'zlashtirishga imkon beradigan tarzda tuziladi. Har bir modul muayyan maqsad va natijaga yo'naltirilgan bo'lib, axloqiy kompetensiyalarni bosqichma-bosqich shakllantirishga yordam beradi.

Bu shakl quyidagi afzalliklarga ega: o'qituvchining o'z ehtiyojiga mos modulni tanlash, mustaqil ishlashga va o'zini baholashga imkoniyat hamda reflektiv o'rganish uchun sharoit yaratadi.

2. Axloqiy qadriyatlar laboratoriyasi

Axloqiy qadriyatlar laboratoriyasi — bu o'qituvchilarning axloqiy qarashlarini chuqurlashtirish, bahsli holatlarni tahlil qilish va o'z pozitsiyasini asoslash uchun tashkil etiladigan maxsus treninglar majmuasidir.

Bu shaklda:

- Axloqiy dilemmalar tahlil qilinadi;
- Vijdon, mas'uliyat, halollik kabi qadriyatlarga nisbatan shaxsiy yondashuv aniqlanadi;
- Amaliy holatlarni tahlil qilish orqali qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi.

3. Muammoli topshiriqlar, refleksiv tahlil, amaliy seminarlar

Ushbu metodlar orqali o'qituvchilar real hayotda duch keladigan kasbiy-axloqiy muammolarni yechishga o'rganadilar. Bu mashg'ulotlar axloqiy fikrlashni chuqurlashtiradi va ijodiy yondashishga undaydi. Muammoli topshiriqlar — axloqiy tanlovni talab qiladigan holatlarni tahlil qilishni refleksiv tahlil — o'z fikrini tahlil qilish, o'zgarishga tayyorlikni oshirishni, amaliy seminarlar — tajriba almashish, jamoada fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlarini yaratadi..

4. O'zini-o'zi boshqarish va o'zini-o'zi rivojlantirish texnologiyalari

Bu texnologiyalar o'qituvchining o'z kasbiy o'sishiga mas'uliyat bilan yondashishini ta'minlaydi. O'qituvchi o'zining axloqiy fazilatlarini mustaqil baholaydi, maqsadlar qo'yadi va o'z rivojlanish yo'lini rejalashtiradi.

Bular orqali:- o'qituvchi o'zining kuchli va zaif tomonlarini anglaydi;

- Kasbiy-axloqiy o'sish strategiyasini ishlab chiqadi;
- O'zini kuzatish va baholash orqali motivatsiyasini oshiradi.

Ushbu metod va shakllar boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, o'z-o'zini rivojlantirish, refleksiya qilish va mustaqil o'rganishga asoslangan yondashuvlarni keng qo'llash imkonini beradi. Har bir shakl amaliyotga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatlidir.

Modelning muhim tarkibiy qismidan biri – bu ta'lim vositalaridir. Ta'lim vositalari nafaqat bilim manbai, balki axloqiy qarorlar qabul qilish, kasbiy refleksiya

yuritish, shaxsiy pozitsiyani shakllantirish vositasi sifatida talqin etiladi. Integrativ modelda quyidagi ta'lim vositalaridan foydalaniladi:

1. Matnli vositalar – bu darsliklar, metodik qo'llanmalar, maqolalar, kasbiy etika kodekslari bo'lib, ularning yordamida o'qituvchi kasbiy-axloqiy mezonlarni tushunadi, sharhlaydi va o'z faoliyatida qo'llashga harakat qiladi.

2. Tasvirli vositalar – vizual modellar, grafik xaritalar, kasbiy-axloqiy qadriyatlar daraxti, axloqiy pozitsiyalar matritsasi – ular orqali o'qituvchi axloqiy muammolarni ko'ra oladi, ularni konseptual tushunadi va baholaydi.

3. Audiovizual vositalar – video lavhalar, animatsion sahnalar, audio hikoyalar – real kasbiy vaziyatlarga nisbatan empatiya uyg'otadi, axloqiy sezgirlikni rivojlantiradi.

4. Interaktiv va yordamchi vositalar – refleksiya kundaliklari, etik keys kartochkalari, anketalar, testlar – ular o'qituvchini o'z ustida ishlash, o'zini baholash va kasbiy o'zgarishga tayyorlashga xizmat qiladi.

5. Modelli vositalar – o'quv jarayonida maxsus axloqiy vaziyatlarni modellashtirish orqali kasbiy axloqiy kompetensiyalar amaliy jihatdan shakllantiriladi.

Mazkur tushunchalar tadqiqotimizda integrativ yondashuvga asoslangan modelida kasbiy-axloqiy kompetentligining samaradorligini oshirish uchun zaruriy konseptual natijalarga erishishga yordam beradi.

Integrativ yondashuv asosida ishlab chiqilgan modelda boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishga xalqaro tajribalarga asoslangan 4K texnologiyasi samarali qo'llaniladi. Bu yondashuv ta'limning global yo'nalishlariga mos tarzda o'qituvchining tanqidiy fikrlashi, ijodiy yondashuvi, samarali muloqoti va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

1 Kritik (tanqidiy) fikrlash bir qator xorijiy davlatlar, jumladan, AQSh, Kanada va Yevropa mamlakatlari tajribasida o'qituvchilarni kasbiy-axloqiy faoliyatga tayyorlashda markaziy kompetensiyalardan biri sifatida qaraladi. Bu mamlakatlarda tanqidiy fikrlash faqatgina mantiqiy xulosa chiqarish bilan cheklanmay, balki axloqiy pozitsiyani asoslash, ijtimoiy va kasbiy masalalarga ongli

yondashish, axloqiy qarorlar qabul qilishda turli nuqtai nazarlarni solishtirish ko‘nikmasini rivojlantirish bilan uyg‘unlashadi. Xususan, kasbiy tayyorgarlikda real hayotiy vaziyatlar, etik muammolar va dilemmalar asosida tashkil etilgan amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘qituvchilarning refleksiv tahlil yuritish, mustaqil xulosa chiqarish va kasbiy mas’uliyatni anglash qobiliyati kuchaytiriladi.

Model doirasida esa tanqidiy fikrlashni shakllantirish kasbiy-axloqiy dilemmalarni tahlil qilish, mavjud axloqiy me’yorlarga asoslangan holda muqobil qarorlarni baholash, har bir qarorning ijtimoiy va axloqiy oqibatlarini tushunish asosida tashkil etiladi. O‘qituvchilar bunday mashg‘ulotlar jarayonida nafaqat o‘zining axloqiy pozitsiyasini shakllantiradi, balki uni asoslab berishga, boshqalarning fikrini tahlil qilishga, bahs-munozaralarda ishtirok etib, fikrini himoya qilishga o‘rganadi. Bu esa ularning kasbiy faoliyatida mustaqil va asosli qaror qabul qilish, murakkab vaziyatlarda mas’uliyatli pozitsiyani egallash kabi muhim axloqiy kompetensiyalarini rivojlantiradi.

2.Kreativlik (ijodiy yondashuv) bugungi kunda o‘qituvchining zamonaviy kasbiy kompetensiyalaridan biri sifatida global ta’lim tizimlarida alohida e’tiborga ega bo‘lmoqda. Finlyandiya, Janubiy Koreya, Yaponiya kabi yetakchi ta’lim tizimlarida kreativlik – o‘qituvchining yangicha pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish, nostandart vaziyatlarda samarali yechim topish, o‘z kasbiy faoliyatiga innovatsion g‘oyalarni integratsiya qilish salohiyati sifatida qaraladi. Ayniqsa, axloqiy tarbiya va kasbiy axloqiy ongni shakllantirishda ijodiy yondashuv o‘qituvchining o‘z pozitsiyasini mustaqil shakllantirishi, individual qiyofasini yaratishi, axloqiy qadriyatlarni pedagogik faoliyatga uyg‘unlashtira olishi bilan namoyon bo‘ladi. Integrativ yondashuvga asoslangan modelda kreativlikni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan. Bu jarayonda o‘qituvchilarni faqat tayyor bilim bilan ta’minlash emas, balki ularni kasbiy-axloqiy vaziyatlarga o‘ziga xos yondashuvlar ishlab chiqishga undash ko‘zda tutilgan. Masalan, “Axloqiy qadriyatlar laboratoriyasi” mashg‘ulotlari jarayonida ishtirokchilar real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish bilan birga, ularni hal qilish bo‘yicha yangicha va ijodiy yo‘llarni taklif etadilar, o‘z fikrlarini asoslab, muqobil yondashuvlar bilan

solishtiradilar. Bundan tashqari, mini-loyihalar, ijodiy vazifalar, rolli o'yinlar orqali o'qituvchilar o'z kasbiy axloqiy nuqtai nazarini namoyon qiladi, jamoaviy tarzda muhokama qiladi va uni yangilab boradi. Kreativlikka asoslangan bunday yondashuvlar kasbiy-axloqiy kompetensiyani faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy faoliyatda shakllantirish imkonini beradi. Shuningdek, xalqaro amaliyotda keng qo'llanilayotgan dizayn-o'ylash, "Open-ended task" (ochiq natijali topshiriqlar), "Reflektiv blog yuritish" kabi metodlar ham o'qituvchining ijodiy salohiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Modelda bu uslublar mahalliy sharoitga moslashtirilgan holda integratsiya qilindi. Model doirasida kreativlik kompetensiyasi o'qituvchining kasbiy-axloqiy yondashuviga yangicha qarash, mavjud axloqiy muammolarga nostandart va ijobiy yechim topish, kasbiy faoliyatni shaxsiy qadriyatlar asosida tashkil etish salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida, malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarning o'z ustida ishlash motivatsiyasini oshiradi va ularni zamonaviy axloqiy-pedagogik talablar darajasiga olib chiqadi.

3. Kommunikativlik zamonaviy pedagogikada asosiy funksional kompetensiyalardan biri hisoblanib, o'qituvchining muloqot madaniyati, etika asosida fikr almashish, o'z nuqtai nazarini ifoda qilish va boshqalarning fikriga hurmat bilan yondasha olish qobiliyatini aks ettiradi. Xalqaro tajribada, xususan Singapur, Kanada, Avstraliya va Yevropa Ittifoqi davlatlarida kommunikativlik nafaqat til kompetensiyasi sifatida, balki o'qituvchining kasbiy-axloqiy o'zaro munosabatlar madaniyati sifatida ham qoraladi. Ushbu davlatlar tajribasida bahs-munozaralar, rolli o'yinlar, etik debatlar va guruhviy treninglar orqali o'qituvchilar o'z axloqiy fikrlarini ochiq, asosli va mulohazali tarzda ifodalashga o'rgatiladi. Bunda kommunikatsiya jarayoni faqat axborot uzatish emas, balki fikr almashish, qarama-qarshi nuqtai nazarlarni tushunish, axloqiy muvozanatni saqlagan holda kelishuvga erishish vositasi sifatida talqin etiladi.

Integrativ yondashuv asosida ishlab chiqilgan modelda kommunikativlik boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Modelda o'qituvchilar guruhviy va juftlik shaklidagi etik

vaziyatlarni tahlil qilish, axloqiy masalalarni muhokama qilish, fikrini asoslab berish va boshqa nuqtai nazarlarni eshitish orqali o'z muloqot madaniyatini takomillashtiradi. Mashg'ulotlar jarayonida etik forumlar, "Fikrlar doirasi", "Axloqiy pozitsiyani himoya qilish" kabi interaktiv metodlar orqali o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasi rivojlantiriladi. Ayniqsa, axloqiy dilemmalarga doir guruhiiy muhokamalar orqali pedagoglar o'zaro hurmat, sabr-toqat va axloqiy mezonlar asosida fikr bildirish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Kommunikativlik kompetensiyasi nafaqat axborot almashinuvi, balki o'z axloqiy qarashlarini asoslash, fikrlar xilma-xilligini qabul qilish, hamkorlikda qaror qabul qilish va kasbiy-etika madaniyatini rivojlantirish vositasi sifatida modelda muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Kollaboratsiya (hamkorlik), ya'ni hamkorlikda ishlash ko'nikmasi, zamonaviy ta'limda o'qituvchining shaxslararo va kasbiy aloqalarni etik va professional asosda qurish malakasini ifodalaydi. Bu kompetensiya XXI asr ta'limining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilib, OECD, UNESCO va boshqa nufuzli xalqaro tashkilotlar tomonidan pedagoglar uchun zaruriy mezon sifatida belgilanmoqda. Yaponiya, Finlyandiya, Kanada va Niderlandiya kabi davlatlar ta'lim tizimida o'qituvchilar o'rtasidagi kasbiy hamkorlik, metodik tajriba almashish, jamoaviy muammolarni hal qilish madaniyatini shakllantirishga katta e'tibor qaratiladi. Jumladan, etik jamoaviy qarorlar, darslarni birgalikda tahlil qilish va kasbiy murabbiylik tajribalari orqali o'qituvchilar bir-biridan o'rganadi, o'zaro axloqiy baholashni amalga oshiradi.

Integrativ yondashuv asosida ishlab chiqilgan modelda kollaboratsiya komponenti boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini jamoaviy fikrlash va axloqiy mas'uliyatga asoslangan hamkorlik faoliyati orqali rivojlantirishga qaratilgan. Bu jarayonda o'qituvchilar kichik guruhlarda ishlaydi, axloqiy vaziyatlarni birgalikda tahlil qiladi, muqobil yechimlarni ishlab chiqadi hamda etik pozitsiyalarini jamoada muvofiqlashtiradi. Modelda "Axloqiy jamoa qarori", "Kollaborativ refleksiya", "Axloqiy maslahat kengashi" kabi trening

shakllari orqali pedagoglarning bir-birini eshitishi, fikrlar xilma-xilligini qabul qilishi, hamkorlikda mas'uliyatli qaror chiqarishi rag'batlantiriladi.

Kollaboratsiya kompetensiyasi kasbiy-axloqiy kompetentlikning amaliy ko'rinishi sifatida modelda o'qituvchilarning o'zaro hamkorlikdagi etika madaniyatini shakllantiradi, bu esa ularning real pedagogik faoliyatida samarali muloqot, empatiya va jamoaviy javobgarlikni chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Xalqaro tajribalarga asoslangan 4K texnologiyasining modelga integratsiyasi boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishga zamonaviy, universal va amaliy yo'nalish beradi. Bu esa ularni XXI asr pedagogi sifatida yetuk, mas'uliyatli va kasbiy-axloqiy jihatdan bardavom mutaxassis bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi.

Modelning *natijaviy bloki* boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish jarayonining samaradorligini aniqlashga xizmat qiluvchi majmuaviy mezonlar va ularning ko'rsatkichlarini o'z ichiga oladi. Tadqiqot doirasida ushbu kompetentligini baholashda kreativ, produktiv va reproduktiv mezonlar asos qilib olindi. Bu mezonlar o'zaro ta'sir subyektlarining haqiqiy va potensial, real va noreal omillari o'rtasidagi dinamik munosabatlarni ifodalovchi konseptual asoslarga tayangan holda takomillashtirildi.

Mazkur blok orqali o'qituvchining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma, munosabat, refleksiv salohiyat va qadriyatlar tizimining shakllanishi, ularning o'zaro uyg'unlashuvi va amaliyotga tatbiq darajasi aniqlanadi. Natijaviy blokda shakllantirilgan baholash yondashuvi o'qituvchilarning kasbiy faoliyatdagi axloqiy qaror qabul qilish malakasi, kommunikativ madaniyati, shaxsiy mas'uliyati va ijtimoiy axloqiy pozitsiyasining chuqurlashuvini aniqlash imkonini beradi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini shakllanganlik **mezonlari** sifatida quyidagilar tanlab olindi: (2.2-jadvalga qarang).

2.2-jadval

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini shakllanganlik mezonlari

T/r	Mezonlar	Yuqori daraja	O'rta daraja	Past daraja
1.	Axloqiy sezuvchanlik	Axloqiy me'yor va qadriyatlarni yaxshi biladi va doimiy ravishda amaliy faoliyatda qo'llaydi.	Axloqiy tushunchalarni biladi, lekin amaliy faoliyatda har doim ham qo'llay olmaydi.	Axloqiy qadriyatlar va normalar haqida yetarli bilimga ega emas, amaliy faoliyatda sezilmaydi.
2.	Kasbiy mas'uliyat	Kasbiy vazifalarni o'z vaqtida, sifatli va tashabbuskorlik bilan bajaradi; o'z faoliyati uchun mas'uliyat sezadi.	Kasbiy vazifalarni bajaradi, lekin tashabbus past; mas'uliyat doim sezilmaydi.	Kasbiy vazifalarni kechikish bilan bajaradi, javobgarlik va tashabbus yo'q.
3.	Kommunikativ madaniyat	Muloqotda doim etikaga amal qiladi, muammoli vaziyatlarda murosaga intiladi, hurmat bilan fikr almashadi.	Ko'pincha muloqotda etik normalarga amal qiladi, lekin ziddiyatli holatlarda noaniq harakat qiladi.	Muloqotda etik me'yorlarga amal qilmaydi, ziddiyatli holatlarni boshqara olmaydi.
4.	Refleksiya va o'zini baholash	O'z faoliyatini chuqur tahlil qiladi, rivojlanish rejasini tuzadi, tajribasini baham ko'radi.	O'z faoliyatini tahlil qilishga harakat qiladi, lekin chuqur tahlil va rejalashtirishda qiynaladi.	Refleksiya olib bormaydi, o'z ustida ishlashga ehtiyoj sezmaydi.
5.	Axloqiy qaror qabul qilish	Muammoli vaziyatlarda qadriyatlarga asoslangan holda mustaqil, ijobiy qaror qabul qiladi, oqibatlarini oldindan baholaydi.	Qaror qabul qilishda qadriyatlarga tayanadi, lekin mustaqillik va aniqlik yetarli emas.	Axloqiy qaror qabul qilishda qiynlashadi, boshqalarga bog'liq harakat qiladi.
6.	Pedagogik qadriyatlarga sodiqlik	Pedagogik qadriyatlarni ongli qabul qilgan, o'z faoliyatida namuna bo'ladi.	Pedagogik qadriyatlarni qisman qo'llaydi, lekin ularni doimiy faoliyatga singdira olmaydi.	Pedagogik qadriyatlarni tushunmaydi yoki rad etadi, amaliy faoliyatda aks ettirmaydi.
7.	Ijodiy va tanqidiy fikrlash	Axloqiy muammolarni tahlil qiladi, yangi yondashuvlar taklif qiladi, fikrini asosli himoya qila oladi.	Fikrini bildiradi, lekin tahliliy yondashuv va ijodiylikda kamchiliklar bor.	Fikr bildirishda qiynaladi, mavjud yondashuvlarni ko'r-ko'rona takrorlaydi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan integrativ model quyidagi bosqichma-bosqich, tizimli va uyg'unlashgan mexanizm asosida amalga oshiriladi. Mazkur mexanizm nazariy va

amaliy komponentlarning, shuningdek, metodik yondashuvlar, o'quv shakllari va ta'lim vositalarining uzviy integratsiyasini ta'minlaydi.

1. Tahliliy-diagnostik bosqich.

Bu bosqichda o'qituvchining kasbiy-axloqiy holatini, ehtiyojlari va mavjud salohiyatini aniqlash, diagnostik testlar, suhbatlar, o'z-o'zini baholash vositalari orqali dastlabki darajani belgilash, olingan ma'lumotlar asosida individual o'quv yo'nalishini shakllantirish hamda ularning bilimlari, ko'nikmalari va shaxsiy xislatlari baholanadi.

2. Maqsad va mazmunni aniqlashtirish bosqichi.

Ijtimoiy buyurtma, ta'lim siyosati hujjatlari va ilg'or tajribalarga asoslangan holda modelning maqsad va vazifalarini aniqlashtirish, maqsadli komponent asosida strategik yo'nalishlarni belgilash, kasbiy-axloqiy qadriyatlarni integratsiyalashgan holda o'quv mazmunini loyihalash jarayonlarini amalga oshirish o'rgatiladi.

3. O'quv jarayonini loyihalash bosqichi.

Modul asosida tashkil etilgan dasturlar, axloqiy laboratoriyalar, muammoli topshiriqlar, keys-stadiy mashg'ulotlari; fanlararo integratsiyaga asoslangan, shaxsga yo'naltirilgan o'quv bloklarini ishlab chiqish; feflektiv va faoliyatga yo'naltirilgan metodik yondashuvlarni joriy etish, hamda qo'llay olishga o'rgatish ko'zda tutiladi.

4. Amaliyotga joriy etish bosqichi.

Ushbu bosqichda treninglar, etik seminarlar, rolli o'yinlar orqali kasbiy-axloqiy ko'nikmalarni shakllantirish; 4K (tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikativlik, kollaboratsiya) kompetensiyalarini mashg'ulotlarda faol qo'llash; o'qituvchilarning o'zaro tajriba almashuvi, jamoaviy axloqiy tahlillar tashkil etiladi.

5. Refleksiya va baholash bosqichi.

Bu bosqichning vazifasi formativ, summativ va refleksiv baholash usullari orqali o'qituvchi faoliyatining natijalarini tahlil qilish; portfolio, esse, kundaliklar va ekspert xulosalari asosida baholash, o'sish dinamikasini aniqlash va keyingi yo'nalishlarni belgilash, refleksiya orqali o'zlarini baholaydilar.

Modelga asoslangan malaka oshirish jarayoni diagnostik, motivatsion, amaliy va refleksiv-baholovchi bosqichlarni qamrab olib, o'qituvchining o'zini anglash, axloqiy muammolarni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Mazkur modelda rivojlantiruvchi ta'lim, aksiologik refleksiya, kasbiy tajribaga tayanish, faollik va moslashuvchanlik tamoyillari asosiy yo'nalish sifatida qaraladi.

Shuningdek, model tarkibiga integratsiyalashgan 4K texnologiyasi (kritik fikrlash, kreativlik, kommunikativlik, kollaboratsiya) orqali boshlang'ich sinf o'qituvchisining XXI asr kompetensiyalarini shakllantirish imkoniyati yaratiladi. Ushbu model o'qituvchilarning kasbiy-axloqiy o'sishiga xizmat qiluvchi metodlar, treninglar va ta'lim vositalari majmui orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Natijada, taklif etilayotgan integrativ model o'qituvchini axloqiy yetuk, mas'uliyatli, refleksiv va ijodiy fikrlovchi mutaxassis sifatida shakllantirish uchun mustahkam ilmiy-amaliy asos yaratadi.

Malaka oshirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi

Zamonaviy ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi-bu o'qituvchining axloqiy qadriyatlari, shaxsiy mas'uliyati, kasbiy pozitsiyasi va reflektiv salohiyatini uyg'un holda shakllantirishga qaratilgan maqsadli, mazmunli va texnologik yondashuvlar majmuidir. Ushbu metodika integrativ yondashuv asosida shakllantirilgan bo'lib, kompetensiyaviy, aksiologik, shaxsga yo'naltirilgan va amaliy faoliyat yondashuvlarning uyg'unlashuviga asoslanadi.

J.A.Beane kurikulum integratsiyasini faqat fanlararo bilimlarni birlashtirish vositasi sifatida emas, balki o'quvchilarda axloqiy-demokratik qadriyatlarni – murakkab savollarni qo'yish, xilma-xillikni qadrlash, shaxsiy manfaatlar bilan

umumiy manfaatlar o'rtasida muvozanat topishni – shakllantirish vositasi sifatida ham ko'radi.¹

Hozirgi zamonda ta'lim jarayoni raqobat, texnologiya va tezkorlikka yo'naltirilmoqda. Ammo bu jarayonda axloqiy tarbiya, fuqarolik mas'uliyati, empatiya kabi qadriyatlar orqada qolmasligi lozim. Beane yondashuvi bizga o'quv dasturlarini faqat bilim emas, balki shaxsni shakllantirish vositasi sifatida ko'rishni ham nazarda tutish zarur.

Tajribamiz asosida amalga oshirilgan takomillashtirish ishlari shuni ko'rsatadiki, kasbiy-axloqiy kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodika malaka oshirish o'quv dasturining maqsad va vazifalariga to'laqonli mos keladi. Zero, axloqiy pozitsiyasi barqaror, reflektiv tafakkurga ega bo'lgan o'qituvchi kasbiy faoliyatini vijdonan bajaradi, muloqot madaniyatiga rioya qiladi, o'quvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishida yetakchi rol o'ynaydi. Bu esa ta'lim sifatini oshirish va etik qadriyatlarni mustahkamlashning zaruriy shartidir.

Shu nuqtai nazardan, ishlab chiqilgan metodika zamonaviy pedagogik yondashuvlar –Dyui tajriba asosidagi ta'lim konsepsiyasi², Carrning axloqiy tarbiya modeli³, Sergiyenkoning kompetentlikka asoslangan yondashuvi⁴, va Drake integratsiyalashgan kurikulum tamoyillariga⁵, tayangan holda tuzilgan. Bu yondashuvlar o'qituvchining shaxsiy, ijtimoiy va axloqiy kompetensiyalarini integratsiyalash, refleksiya asosida mustahkamlash, real hayotiy kontekstda

¹ Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной парадигме // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 10-16.

2.Дьюи, Дж. Опыт и образование / Джон Дьюи.– М.:Просвещение, 2000. –143с.

3 Carr D. Making sense of education: An introduction to the philosophy and theory of education and teaching. – London: RoutledgeFalmer, 2003. – 272 p.61. Campbell, E. The Ethical Teacher. – Maidenhead: Open University Press, 2003. – 145 p.

4.Сергиёнок, Т.В. Компетентностный подход в образовании: проблемы, поиски, решения / Т.В. Сергиёнок. – М.: Наука, 2005. – 128 с.79.

5 Drake, S.M. Planning Integrated Curriculum: The Call to Adventure / S.M. Drake. – Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development (ASCD), 1998. – 120 p.

faoliyatni tashkil etish imkonini beradi. Xususan, axloqiy dilemmalar asosida tashkil etiladigan muhokama-treninglar bu metodikaning markaziy innovatsion komponenti hisoblanadi. Bu treninglar o'qituvchilarning axloqiy tafakkurini faollashtiradi, kasbiy pozitsiyalarini shakllantiradi, shaxsiy qadriyatlarini bilan kasbiy e'tiqodlari o'rtasida uyg'unlik hosil qilishga xizmat qiladi. Ular an'anaviy ma'ruzaviy usullardan farqli o'laroq: interaktiv muloqot va empatiyani kuchaytiradi, ko'p qarashlilikni rag'batlantiradi, madaniy muloqot va jamoaviy fikrlashni rivojlantiradi, nazariya va amaliyot o'rtasida refleksiv bog'liqlikni ta'minlaydi, o'qituvchini murakkab axloqiy tanlovlarni mustaqil hal etishga tayyorlaydi.

Muhokama-treninglarda taqdim etiladigan axloqiy dilemmalar – bu real hayotdan olingan, yagona to'g'ri javobi bo'lmagan murakkab vaziyatlarda jumladan; baholashda adolat va rag'bat o'rtasida tanlov qilish, ota-onaning bosimi va o'quvchining haqiqiy ehtiyojlari o'rtasida muvozanat topish, sinfda tenglikni saqlash va ehtiyojmand o'quvchilarga alohida yondashuvni qo'llash, xato qilgan o'quvchini ochiq tanqid qilishning tarbiyaviy va noetik oqibatlarini tahlil qilishdir.

Bu metodika o'qituvchini faqat bilim egasi emas, balki kasbiy-etika mezonlariga sodiq, refleksiv shaxs sifatida shakllantirishni maqsad qiladi. Bu jihat, ayniqsa, D. Carr tomonidan ilgari surilgan axloqiy pedagogikaning shaxsiy pozitsiyaga urg'u beruvchi yondashuviga mos keladi⁶. Shu bilan birga, Dj.Dyuining murakkab vaziyatlarda qaror qabul qilish orqali o'rganish g'oyasi bilan ham to'la uyg'unlashadi⁷.

Metodika asosida ishlab chiqilgan muhokama-treninglar: o'qituvchilarni real kasbiy axloqiy tanlovlarga tayyorlaydi, refleksiv kompetensiyasini kuchaytiradi, -shaxsiy qadriyatlarini anglashga va ularni kasbiy pozitsiyaga aylantirishga yordam beradi.

⁶ Carr D. Making sense of education: An introduction to the philosophy and theory of education and teaching. – London: RoutledgeFalmer, 2003. – 272 p.

7. Дьюи, Дж. Опыт и образование / Джон Дьюи. – М.: Просвещение, 2000. – 143 с.

Shu bilan birga, axloqiy dilemmalar metodikasi – zamonaviy malaka oshirish tizimining ehtiyojga yo‘naltirilgan, amaliy va differensial usuli sifatida o‘zini oqlamoqda. Bu metod o‘qituvchining shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi kuchli vositadir. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar va amaliy trening elementlari asosida ishlab chiqilgan mazkur metodika malaka oshirish tizimining maqsadi, mazmuni va shakllari bilan uzviy uyg‘unlashgan bo‘lib, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini kompleks rivojlantirish imkonini yaratadi.

Muhokama-treninglar: axloqiy tafakkurni faollashtiradi, shaxsiy qadriyatlar va kasbiy e‘tiqodlar ustida mulohaza yuritishga undaydi; ko‘p qarashlilikni rag‘batlantiradi, ya‘ni ishtirokchilarning bir xil muammoga turli etik pozitsiyalardan yondashuvini imkon qiladi; jamoaviy fikrlash va madaniy muloqotni shakllantiradi, bu esa o‘qituvchilar orasida hamkorlik ruhini mustahkamlaydi; didaktik va refleksiv metodlarni uyg‘unlashtiradi, ya‘ni nazariy bilim bilan birgalikda shaxsiy tajriba va mulohazalar asosida o‘rganishni ta‘minlaydi; qiyin savollar orqali ongini silkitadi, shuningdek, o‘qituvchining axloqiy barqarorligini va kasbiy prinsiplariga sadoqatini mustahkamlaydi.

Ushbu metodikaning mohiyati shundan iboratki, bunda o‘qituvchilarga real hayotdan olingan yoki simulyatsiya qilingan axloqiy vaziyatlar taqdim etiladi. Ular bu holatda qanday yo‘l tutishlari haqida guruhda fikr almashadilar.

Kasbiy-axloqiy kompetentlikning eng muhim shakllanishi – o‘qituvchining real vaziyatda axloqiy tanlov qilish malakasidir. Shu bois, muhokama-treninglar asosida axloqiy dilemmalar bilan ishlash metodikasi taklif qilinmoqda.

Dilemma - bu ikki (yoki undan ortiq) qarama-qarshi, murakkab tanlovdan birini qilishga majbur bo‘ladigan holatdir. Har bir variantda afzallik ham, salbiy oqibat ham bo‘lishi mumkin, shuning uchun to‘g‘ri qaror tanlash oson bo‘lmaydi.

“Dilemma” so‘zi - yunon tilidagi “di” (ikki) , “lemma” (fikr, tanlov) so‘zlaridan hosil bo‘lgan, tanlov qilish majburiyati bilan bog‘liq murakkab vaziyatni anglatadi.

Dilemma soʻzining qisqa taʼrifi: dilemma — inson bir vaqtning oʻzida ikkita toʻgʻri yoki ikkita notoʻgʻri yoʻl oʻrtasida tanlov qilishga majbur boʻladigan axloqiy yoki hayotiy muammo.

Boshlangʻich taʼlim oʻqituvchilari kasbiy faoliyat davomida turli xil murakkab, koʻp qirrali axloqiy va kasbiy vaziyatlarga — yaʼni dilemmalarga tez-tez duch keladilar. Bu holatlar oʻz mohiyatiga koʻra, aniq va yagona yechimga ega boʻlmagan, oʻqituvchidan chuqur tafakkur, qadriyatlar asosida tanlov qilish, professional javobgarlikni anglash va oʻz pozitsiyasini asoslashni talab etadi. Masalan, quyidagi real vaziyatlarda dilemmalar yuzaga keladi; baholashda adolat, oʻquvchining harakatini ragʻbatlantirish uchun bahosini oshirish yoki aniq mezonga koʻra qatʼiy baholash, oʻquvchi xatosini oshkor qilish: sinf oldida xatoni tanqid qilish — tarbiyaviymi yoki noetikmi?, ota-ona bosimi va oʻquvchining holati oʻrtasida muvozanatni saqlash, ota-onaning talabini bajarish, lekin bu oʻquvchining manfaatiga zid boʻlishi mumkinligi; dars mobaynida ijtimoiy tenglik: barcha oʻquvchilarga teng imkoniyat yaratish, lekin ehtiyojmand yoki orqada qolayotgan bolaga koʻproq eʼtibor qaratish kabi muammoli vaziyatlardan chiqishni oʻrganadilar.

“Axloqiy dilemmalar”metodi-axloqiy tafakkurni shakllantirish va kasbiy-axloqiy pozitsiyani aniqlash vositasi hisoblanadi.

Tadqiqot ishimizda axloqiy dilemmalar metod asosida tashkil etiladigan muhokama-treninglar boshlangʻich sinf oʻqituvchilari uchun moʻljallangan boʻlib, ular hayotga yaqin, qiziqarli va fikr-mulohaza uygʻotuvchi holatlarni oʻz ichiga oladi. Bunday treninglar oʻqituvchilarning axloqiy qaror qabul qilish, etik tafakkur yuritish, kasbiy refleksiya qilish va oʻzining professional pozitsiyasini asoslab bera olish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

“Axloqiy dilemmalar” metodining maqsadi: boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining kasbiy faoliyatida uchraydigan axloqiy dilemma vaziyatlarini tanib olish, ularni tahlil qilish, jamoaviy muhokama orqali har xil nuqtayi nazarlarni eshitish va yakunda etik tamoyillar asosida ongli, masʼuliyatli qaror qabul qilish koʻnikmalarini shakllantirish va mustahkamlashdan iborat.

“Axloqiy dilemmalar” metodini malaka oshirish modullariga integratsiyalash – bu boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-axloqiy kompetentligini chuqurlashtirishda nazariy va amaliy jihatdan asosli va zamonaviy yondashuv hisoblanadi. (2.3-jadvalga qarang).

2.3-jadval

“Axloqiy dilemmalar” metodini malaka oshirish modullariga integratsiyalash

Modul nomi va raqami	Metoddan foydalanish mazmuni	Mashg‘ulot shakli	Kutilayotgan natijalar
Modul 1.3 Ta’lim nazariyalari va ularning amaliyotdagi tatbiqi	Shaxsiy axloqiy pozitsiyani dalil bilan asoslashga o‘rgatish	Nazariy tahlil, axloqiy pozitsiyani aniqlash mashqlari.	Axloqiy refleksiya va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari shakllanadi.
Modul 2.1 Pedagogning kasbiy rivojlanishi va o‘zaro hamkorlik	Axloqiy muloqot va hamkorlik madaniyatini rivojlantirish, turli fikrlarni tinglash, baholash.	Rolli o‘yinlar, guruh tahlil, etika treninglari	Tolerantlik, empatiya, refleksiya va kasbiy-axloqiy muloqot ko‘nikmalari mustahkamlanadi.
Modul 3.7 Boshlang‘ich ta’limda dars va sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish metodikasi	Axloqiy dilemmalar asosida ochiq darslar, tarbiya soatlari, ota-onalar bilan muloqotdagi muammolar tahlili	Muhokama o‘yinlari, simulatsion treninglar, tarbiyaviy loyihalar	Axloqiy yetakchilik, sinfda ijobiy axloqiy muhitni shakllantirish, murakkab vaziyatlarda qaror qabul qilish ko‘nikmalari o‘stiriladi.

Dilemma vaziyatlarini hal qilishda quyidagi asosiy yondashuv qoidalariga amal qilish zarur:

1. Etik tamoyillarga suyanish: har qanday qaror asosiy axloqiy prinsiplar-adolat, halollik, hurmat, ishonch va betaraflik asosida qabul qilinadi, “Nima to‘g‘ri?”- degan savolga axloqiy nuqtayi nazardan javob topishga intilinadi.

2. Konflikt tomonlarini eshitish va tushunish: vaziyatga aloqador barcha tomonlarning — o‘quvchi, ota-ona, hamkasb yoki rahbariyatning nuqtayi nazari ob’ektiv va empatik yondashuv orqali tinglanadi, har bir tomonning ehtiyoji va hissiy holati e’tiborga olinadi.

3. Hissiyotlarga emas, mantiqqa asoslangan qaror qabul qilish: dilemmaga hissiy reaksiya berish o‘rniga, sabab-oqibat zanjiri, real faktlar va natijalar tahlili

asosida qaror qabul qilish, “Men buni nega qilaman?” degan savol orqali kasbiy mas’uliyat asosida harakat qilinadi.

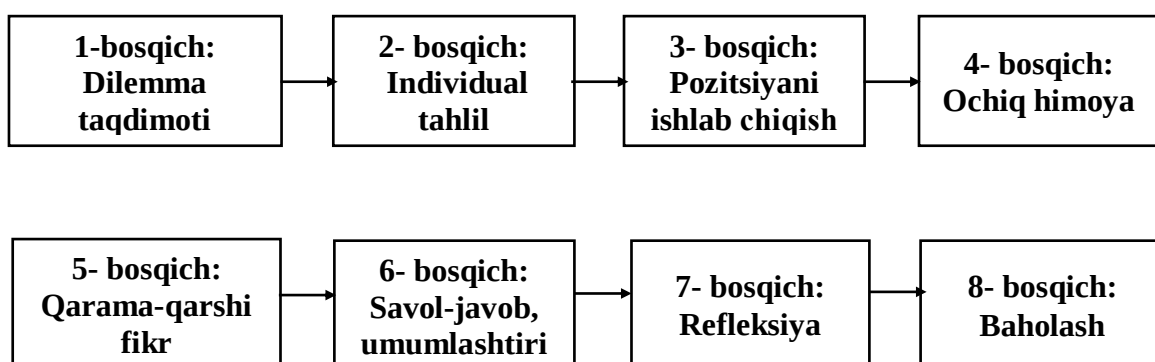
4. Uzoq muddatli oqibatlarni tahlil qilish: qaror natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy, psixologik, tarbiyaviy va kasbiy oqibatlar oldindan tahlil qilinadi, ayniqsa, o‘quvchi uchun uzoq muddatli ijobiy yoki salbiy ta’sirlar hisobga olinadi. Bu qoidalar dilemmalarni shoshilinch emas, balki ongli va qadriyatlarga asoslangan holda hal qilishga yordam beradi. Trening jarayonida o‘qituvchilarga ushbu tamoyillarni real holatlar misolida qo‘llab, refleksiya va bahs asosida qaror chiqarish taklif etiladi.

“Fikrlar doirasi” (Circle of viewpoints) metodi.

Tavsif: “Fikrlar doirasi” metodi guruhda axloqiy muammolarni yoki bahsli pedagogik vaziyatlarni ko‘p qirrali tahlil qilishga asoslanadi. Har bir ishtirokchi muayyan rol yoki nuqtai nazarni tanlab, o‘sha pozitsiyadan chiqib fikr bildiradi. Ushbu metod empatiya, tolerantlik va ko‘p qarashlilikni shakllantiradi.

Bu metod Jon Dyuning tajriba asosidagi ta’lim nazariyasiga [42]. va D.L. Venshtaynning axloqiy pozitsiyalar spektrini ochib beruvchi ishlanmalariga tayanadi. Fikrlar doirasi orqali ishtirokchilar boshqa nuqtai nazarlarni anglaydi, bu esa empatiya, tolerantlik va axloqiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Axloqiy pozitsiyani himoya qilish metodining bosqichlari: (2.2-rasmga qarang)

2.2-rasm. “Fikrlar doirasi” metodining bosqichli tuzilmasi.

1-bosqich: Dilemma taqdimoti

Mazmuni: Bu bosqichda tinglovchilarga axloqiy muammo yoki dilemmali vaziyat taqdim etiladi. Bu dilemma real hayotga yaqin, noaniq va qarama-qarshi

nuqtai nazarlarni keltirib chiqaradigan shaklda bo'lishi kerak. Dilemma o'zida axloqiy qaror qabul qilish zaruratini aks ettiradi: kimnidir himoya qilishmi yoki prinsipga amal qilishmi? Haqiqatni aytishmi yoki kimnidir ranjitmaslikmi? Adolatmi yoki rahm-shafqatmi? – kabi muammolar asos bo'ladi.

Maqsadi:Ishtirokchilarda vaziyatni etik jihatdan anglash, emotsional javob qaytarish va axloqiy sezuvchanlikni faollashtirishdir. Bu bosqichda hali hech qanday to'g'ri yoki noto'g'ri javob talab etilmaydi.

Asosiy faoliyatlar:Trener yoki moderator qisqacha axloqiy vaziyatni bayon qiladi (yoki yozma tarzda tarqatadi), ishtirokchilar vaziyatni tinglaydi yoki o'qiydi; Dilemmadagi asosiy muammolar, ziddiyatlar ustida dastlabki mulohazalar yuritiladi.

Ta'limiy ahamiyati:Axloqiy dilemmalar ishtirokchilarning diqqatini markazlashtiradi va mavzuga ichki qiziqishni kuchaytiradi. Empatiya, sezgi va ongli tahlilni uyg'otadi – bu esa keyingi bosqichlarda samarali ishtirokni ta'minlaydi. O'qituvchilar o'z real tajribasiga yaqin vaziyatlar asosida refleksiya jarayonini boshlash imkoniga ega bo'ladilar.

2-bosqich: Individual tahlil

Mazmuni:Bu bosqichda tinglovchilar dilemmali vaziyat yuzasidan shaxsiy fikr yuritadilar, unga axloqiy nuqtai nazardan baho beradilar va o'z pozitsiyalarini belgilaydilar. Ya'ni, ular ushbu vaziyatda nimani to'g'ri deb hisoblashlarini o'ylab ko'radilar hamda qaror qabul qilish mezonlarini o'zida aniqlashga harakat qiladilar.

Maqsadi:Ishtirokchini axloqiy refleksiyaga undash, vaziyatga ichki pozitsiyadan turib yondashishni rag'batlantirish, har kimning o'z axloqiy mezonlarini aniqlashiga imkon yaratish.

Asosiy faoliyatlar:1.Ishtirokchi taqdim etilgan dilemmali vaziyatga o'zicha yondashadi: “Agar shu holat menga duch kelsa, qanday qaror qilardim? Nima sababdan?”

2.Quyidagi savollar asosida yozma yoki og'zaki axloqiy fikr yuritish topshirig'i beriladi:

a) Siz bu vaziyatda nimani eng muhim deb hisoblaysiz?

- b) Qaysi qadriyatlar siz uchun ustun bo'ldi? Nega?
- s) Siz qanday qarorga kelasiz va nega aynan shu qaror?

O'qituvchilar o'z qarorlarini dalil bilan asoslashga harakat qiladilar.

Ta'limiy ahamiyati:- O'qituvchilarda mustaqil fikrlash, axloqiy mulohaza yuritish va qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi;

- Har bir ishtirokchi o'z shaxsiy pozitsiyasini anglaydi, u bilan o'zini identifikatsiya qiladi;
- Bu bosqich kelgusidagi bahs-munozaralarda ichki tayanch sifatida xizmat qiladi.

3-bosqich: Pozitsiyani ishlab chiqish

Mazmuni: ushbu bosqichda tinglovchilar dilemmaga nisbatan o'zlarining shaxsiy qarashlari asosida aniq va asosli axloqiy pozitsiyani ishlab chiqadilar. Bu pozitsiya bevosita ularning kasbiy axloqiy qadriyatlariga, tajribalariga, bilimlariga va o'z ichki prinsiplariga tayanadi.

Maqsadi: O'qituvchini o'z axloqiy pozitsiyasini aniq shakllantirishga va uni dalillar bilan asoslashga undash, axloqiy fikrlashdan axloqiy pozitsiyaga o'tishni ta'minlash, tanqidiy va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasini chuqurlashtirish.

Asosiy faoliyatlar: -Ishtirokchi avvalgi bosqichdagi individual tahlil natijasi asosida "Men bu vaziyatda shunday yo'l tutardim, chunki..." shaklida aniq axloqiy pozitsiyani ifodalaydi;

- O'z qarorida qaysi qadriyatlar, me'yorlar yoki nazariy prinsiplar asos bo'lganini ko'rsatadi (masalan, adolat, empatiya, axloqiy prinsiplar);
- Mashg'ulotda "Pozitsiya varaqasi" (yozma blanket) to'ldiriladi: u yerda ishtirokchi qarorini, asoslarini va kutayotgan natijani bayon qiladi;

Zarurat bo'lsa, o'z pozitsiyasini quyidagi asoslar bo'yicha aniqlashtiradi:

- mezonlar (mas'uliyat, halollik, adolat...)
- dilemmadagi shaxslar holatini hisobga olish;
- o'z kasbiy burchi va pedagogik rollarini inobatga olish.

Ta'limiy ahamiyati qiyidagilardan iborat: O'qituvchining axloqiy identiteti (o'zini kim deb bilishi) mustahkamlanadi, kasbiy faoliyatdagi murakkab vaziyatlarda aniq, ongli, asosli pozitsiyani egallashga o'rgatiladi har qanday

dilemmali vaziyatda etik muvozanatni saqlagan holda yo‘l tutish ko‘nikmasi shakllanadi.

4-bosqich: Ochiq himoya

Mazmuni: Bu bosqichda ishtirokchilar avval ishlab chiqqan axloqiy pozitsiyasini ochiq tarzda bayon qilishadi, asoslaydi, va bahs-munozarada himoya qiladi. Bu – metoddagi eng faol bosqich bo‘lib, unda har bir ishtirokchi o‘z fikrini omma oldida ifodalaydi, boshqalarning fikrlariga javob beradi va dalillar bilan o‘z pozitsiyasini himoya qiladi.

Maqsadi: O‘qituvchini dalillashgan, asosli va etika mezonlariga asoslangan fikr bildirishga undash, boshqalar fikriga hurmat bilan yondashish, kommunikativ madaniyatni rivojlantirish, o‘z pozitsiyasini kasbiy va axloqiy jihatdan mustahkamlashga erishish.

Asosiy faoliyatlar:

1. Har bir ishtirokchi o‘z axloqiy pozitsiyasini guruhga og‘zaki bayon qiladi.
2. O‘z qarorini asoslaydi, foydalanilgan qadriyatlar va prinsiplarni izohlaydi.
3. Boshqa ishtirokchilar esa savollar beradi, e‘tiroz bildiradi yoki qo‘llab-quvvatlaydi.
4. Mashg‘ulot "etik debat", "pozitsiyalar dueli", "Fikrlar doirasi" kabi interaktiv formatda tashkil qilinadi.

Ta’limiy ahamiyati: O‘qituvchining kasbiy axloqiy qarorlarni asoslab berish, muloqotda etikani saqlash, fikrlar xilma-xilligiga ochiq bo‘lish ko‘nikmalari rivojlanadi, ishtirokchilar sabr-toqat, hurmat, tanqidni qabul qilish, dalillashgan fikr bildirish kabi kompetensiyalarni amaliyotda qo‘llaydi, o‘qituvchi o‘z axloqiy liderlik rolini mustahkamlab boradi.

5-bosqich: Qarama-qarshi fikr.

Mazmuni: Bu bosqichda ishtirokchilar boshqalarning pozitsiyasiga qarama-qarshi fikr bildiradilar, bahsli nuqtalarni ko‘rsatadilar va muqobil yondashuvlarni taklif qiladilar. Bu jarayonda ular fikrlar xilma-xilligi, axloqiy qarorlarning ko‘p jihatlilik va etika mezonlarining nisbiyligi haqida amalda tushunchaga ega bo‘ladilar.

Maqsadi: O'qituvchilarning tanqidiy tahlil qilish, boshqalarning pozitsiyasiga hurmat bilan, lekin mustaqil yondashish qobiliyatini shakllantirish;

- Axloqiy qarorlar turli asoslar bilan qabul qilinishi mumkinligini ko'rsatish.
- O'z pozitsiyasini chuqurlashtirish yoki qayta ko'rib chiqishga turtki berish.

Asosiy faoliyatlar: Guruhdagi ishtirokchilar boshqa ishtirokchining fikriga qarshi dalil keltiradilar (madaniyatli tarzda).

- "Qarama-qarshi guruh" usuli qo'llaniladi – ikki guruh o'z pozitsiyasini himoya qiladi va raqib guruh fikrini tanqidiy savollar orqali tahlil qiladi.

Har bir ishtirokchi: "Agar sizning pozitsiyangizga qarshi fikr bildiradigan bo'lsam, shuni aytardim..." kabi mulohaza yuritadi. O'qituvchi munozarani yo'naltiradi, etika me'yorlariga rioya qilinishini kuzatadi.

Ta'limiy ahamiyati:

Ishtirokchilar boshqalarning axloqiy qarashlarini tahlil qilish, e'tiroz bildirish, bahs madaniyatini rivojlantiradilar, "Haqiqat birdaniga emas, bahsda aniqlanadi" degan yondashuv shakllanadi o'z pozitsiyasini takomillashtirish, muqobil fikrlarni qabul qilishga ochiqlik rivojlanadi.

6-bosqich: Savol-javob va umumlashtirish

Mazmuni: Bu bosqichda mashg'ulot davomida bildirilgan pozitsiyalar, fikrlar, e'tirozlar ustida fikr almashiladi, savollar orqali aniqlik kiritiladi, va yakuniy xulosalar chiqariladi. Unda ishtirokchilar o'z o'rganilganlarini umumlashtiradilar, shaxsiy pozitsiyalarini qayta ko'rib chiqish imkoniga ega bo'ladilar.

Maqsadi:

- Ishtirokchilarda axloqiy tafakkur natijalarini tartibga solish.
- Refleksiya (fikr yuritish va xulosa chiqarish) orqali bilimlarni mustahkamlash.
- Axloqiy pozitsiyalarning xilma-xilligi va nisbiyligini tan olishga o'rgatish.
- Ishtirokchilar o'z pozitsiyasiga tanqidiy nazar bilan qarash, uni kuchaytirish yoki qayta ko'rib chiqishga undash.

Faoliyat shakllari: 1). Guruh a'zolari bir-birlariga savollar beradi; "Nega siz bu fikrni tanladingiz?", "Sizningcha, bu pozitsiyaning kuchli yoki zaif tomoni nimada?"

- 2). O'qituvchi umumlashtiruvchi savollar beradi; "Bugungi munozarada siz nimalarni angladingiz?", "Pozitsiyangizda o'zgarish bo'ldimi?"
- 3). Guruhda umumiy xulosa chiqadi.

7. Refleksiya bosqichi.

Refleksiya bu — o'qituvchining o'z fikrlari, his-tuyg'ulari va qarorlarini chuqur anglash, ularni tahlil qilish va kelgusida qanday harakat qilish kerakligini belgilash jarayonidir. Bu bosqichda ishtirokchilar axloqiy dilemmaga nisbatan o'z nuqtai nazari qanday shakllangani, qanday savollar tug'ilgani va nimani o'rgangani haqida fikr yuritadilar.

Maqsadi: O'z fikri va axloqiy pozitsiyasini ongli ravishda tahlil qila olish, boshqalarning fikrini eshitgandan so'ng o'z qaroriga tanqidiy nazar bilan qarash, o'zgarishlar, o'rganilgan saboqlar va kelgusidagi kasbiy yondashuvlarni aniqlashtirish, kasbiy-axloqiy o'sishning shaxsiy strategiyasini ishlab chiqishdan iborat.

Refleksiya shakllari:

- 1).Yozma refleksiya (esse, "Men bugun shuni angladim..." shaklidagi gaplar).
- 2)."3 savol" usuli:
 - 1.Bugun mendagi eng kuchli taassurot nima bo'ldi?
 - 2.Nima meni o'ylantirib qo'ydi?
 - 3.Kelgusida qanday o'zgarish kiritaman?
- 3).Refleksiya kundaligi yuritish (har darsda qisqa mulohaza).
- 4).Yozuvsiz refleksiya – emoji, rasm, metafora, diagramma orqali holatni ifodalash;
- 5)."Reflektiv doira" – har bir ishtirokchi o'rgangan yangi tushunchani aytadi va shu tarzda barcha guruh ishtirokchilarining fikri, eshitiladi.

Refleksiya uchun savollar namunasi:

- Bugungi mashg'ulotda sizni eng ko'p ta'sirlantirgan jihat nima bo'ldi?
- Dilemma yuzasidan fikringiz o'zgardimi? Nima sababdan?
- Kelgusida shunga o'xshash vaziyatda qanday yo'l tutasiz?
- O'zingizni axloqiy pozitsiyada mustahkam his qildingizmi?

Refleksiyaning ahamiyati: shaxsiy o‘rishni anglashga xizmat qiladi, axloqiy yetuklik va kasbiy mas’uliyatni chuqurlashtiradi, o‘qituvchining o‘z ustida ishlash ehtiyojini uyg‘otadi, har bir ishtirokchiga “men o‘rganayotganim, muhim va shaxsiy” degan tuyg‘uni beradi.

8. Baholash bosqichi. Mazmuni:

Baholash — ishtirokchilarning axloqiy tafakkur darajasi, pozitsiya bildirishi, asoslash qobiliyati, bahs-munozaralardagi ishtiroki va reflektiv fikrlash salohiyatini aniqlashga qaratilgan jarayondir. Bu bosqichda o‘qituvchilarning faolligi, mustaqilligi, etik qaror qabul qilish layoqati turli vositalar orqali baholanadi.

Maqsadi: O‘qituvchining axloqiy kompetentligini shakllanish darajasini aniqlash, “Axloqiy pozitsiyani himoya qilish” metodidagi ko‘nikma va fazilatlarni baholash, ishtirokchilarni o‘z ustida ishlashga undash, ularni konstruktiv fikrlashga yo‘naltirish. Har bir ishtirokchining quyidagi mezonlar bo‘yicha bahosi aniqlanadi (2.4-jadvalga qarang).

2.4-jadval

“Fikrlar doirasi” (Circle of viewpoints) metodining baholash mezonlari

T/R	Baholash mezonlari	Ball (maks. 5)	Izoh	Izohlar uchun joy (yoki imzo)
1.	Axloqiy vaziyatni to‘g‘ri tushunib tahlil qilishi	5	Vaziyatdagi muammo va ahamiyatni aniqlash	
2.	Shaxsiy pozitsiyani asoslash chuqurligi	5	Qadriyatlar, axloqiy me‘yorlarga tayanishi	
3.	Ochiq himoya va dalillar asosida fikr bildirish	5	Nutqiy aniq, mantiqiy izchil ifoda	
4.	Muqobil fikrlarni tinglash va tanqidiy yondashuv	5	Qarama-qarshi pozitsiyalarga hurmat bilan	
5.	Refleksiya sifati va yakuniy mulohazasi	5	O‘zgarish, anglash, shaxsiy baholash borligi	
6.	Jami:			

Umumiy ball: _____ / 25 ball

Metodikaning pedagogik samarasi quyidagilardan iborat; fikrni asoslab ifodalashga o‘rganadilar, axloqiy qarorlarning oqibatini har tomonlama tahlil

qilishga tayyorlanadilar, jamoada hurmatli muloqot madaniyatini shakllantirish usullarini o'zlashtiradilar.

“Axloqiy pozitsiyani himoya qilish” (Defending ethical stance) metodi.

Tavsif: Bu metodda ishtirokchilar berilgan axloqiy vaziyatga nisbatan o'z qarorini ishlab chiqadilar va uni dalillar, qadriyatlar, normativ asoslar orqali ochiq himoya qiladilar. Bu metod tanqidiy fikrlash, etik tahlil va nutqiy himoya ko'nikmasini rivojlantiradi. Bu metodda ishtirokchilar axloqiy dilemmaga doir shaxsiy qarorlarini ishlab chiqadilar va bu qarorni qadriyatlar, axloqiy normalar va kasbiy me'yorlar asosida asoslaydilar. Qaror ochiq tarzda himoya qilinadi, boshqa ishtirokchilar savollar berishadi yoki muqobil fikr bildirishadi.

Metod Laurens Kohlberg tomonidan ishlab chiqilgan axloqiy rivojlanish bosqichlari nazariyasiga asoslanadi. Uning fikricha, axloqiy qarorlar dilemmali muhitda shakllanadi.⁸ Shuningdek, bu yondashuv Tomas Lickonaning axloqiy o'rganish orqali shaxs tarbiyasi haqidagi qarashlari bilan bog'liq. Unga ko'ra, shaxsiy pozitsiyani dalil va qadriyatlar bilan asoslash – axloqiy yetuklikning ko'rsatkichi hisoblanadi.⁹

Ushbu metod Laurens Kohlberg tomonidan ishlab chiqilgan axloqiy rivojlanish nazariyasiga tayanadi. Kohlbergning fikricha, insonning axloqiy tafakkuri murakkab va bahsli vaziyatlarda qaror qabul qilish orqali rivojlanadi. Dilemmali sharoitda o'z pozitsiyasini asoslab himoya qilish – shaxsning axloqiy rivojlanish darajasini namoyon etadi.

Shuningdek, metod Tomas Lickona tomonidan ilgari surilgan axloqiy tarbiya konsepsiyasi bilan ham bog'liq. Lickonaga ko'ra, shaxsiy axloqiy pozitsiyani asoslash – bu shunchaki fikr bildirish emas, balki axloqiy yetuklik, refleksiya,

⁸ Kohlberg, L. Essays on Moral Development: Vol. 2. The Psychology of Moral Development [Matn] / L. Kohlberg. – San Francisco: Harper & Row, 1984.

⁹Lickona, T. Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility. – New York: Bantam Books, 1991. – 320 p.

qadriyatlar tizimini anglash va etik prinsiplar asosida ongli qaror qabul qilish jarayonidir.

Aynan shuning uchun ham bu metod axloqiy tafakkur va kasbiy-axloqiy kompetentlikni shakllantirishda samarali vosita sifatida e'tirof etiladi

Metodning didaktik va amaliy ahamiyati, o'qituvchilarning kasbiy-axloqiy kompetentligini shakllantirishda bir qancha muhim jihatlari bilan ajralib turadi:

1. Refleksiv tafakkurni rivojlantiradi; o'qituvchilar axloqiy vaziyatlarga shaxsiy nuqtai nazardan yondashib, o'z qarorlarini tahlil qilishga, asoslashga va qayta ko'rib chiqishga o'rganadilar.

2. Empatiya va tolerantlikni oshiradi; qarama - qarshi fikrlarni eshitish, ularni tushunishga harakat qilish, boshqalarning qadriyatlariga hurmat bilan yondashish orqali o'qituvchilar empatik fikrlashni o'zlashtiradilar. Bu esa, ularning jamoadagi o'zaro munosabatlarda, o'quvchi va ota-onalar bilan muloqotda ijobiy psixologik muhit yaratishlariga xizmat qiladi.

3. Axloqiy muloqotni rivojlantiradi; ishtirokchilarni ochiq muloqot, muhokama va bahs yuritishga undaydi. Bu jarayon axloqiy nutq madaniyatini, asosli fikr bildirish, tanqidni qabul qilish va mulohazali bahs yuritish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

4. Qaror qabul qilish malakasini mustahkamlaydi: o'qituvchilar real hayotga yaqin bo'lgan axloqiy holatlarda to'g'ri yo'l tutishni o'rganadilar. Bu esa kasbiy faoliyatda tezkor va mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga tayyorlaydi.

5. Etik pozitsiyani shakllantiradi: axloqiy me'yorlar, kasbiy kodekslar va insoniy qadriyatlar asosida qarorlar chiqarish orqali o'qituvchilar o'zining kasbiy axloqiy pozitsiyasini chuqur anglaydi va unga sodiq qolishga intiladi.

6. Ko'p qarashlilikni rag'batlantiradi: tinglovchilar bir muammo yuzasidan turlicha pozitsiyalarni ko'rib chiqadilar. Bu ko'p yoqlamalilikni tushunishga, yangicha fikrlarni qabul qilishga va o'z nuqtai nazarini qayta ko'rib chiqishga undaydi.

7. Shaxsiy va kasbiy o'sishga turtki bo'ladi: o'qituvchilar o'zini baholash, shaxsiy qadriyatlarini anglash va kasbiy barqarorlikni mustahkamlash imkoniyatiga

ega bo‘ladi. Bu ularning kasbiy identifikatsiyasi va o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Metodning maqsadi: O‘qituvchining axloqiy pozitsiyasini anglash va asoslay olish qobiliyatini rivojlantiradi. Qiyin axloqiy vaziyatlarda ongli, vijdonli va mas’uliyatli qaror qabul qilishni o‘rgatadi. Bahs-munozarada ishtirok etish va fikrni dalil bilan himoya qilish, to‘g‘ri va adolatli qaror qabul qilishga o‘rgatish.

Ushbu metodni amalga oshirish bosqichlari yuqorida ko‘rsatilgan metod bosqichlari kabi amalga oshiriladi.

AXLOQIY DILEMMALARGA MISOLLAR.

“Ikkita baho – biri haqiqat, biri yolg‘on”

Vaziyat: O‘quvchi imtihonda berilgan topshiriqni yetarlicha bajara olmadi va “3” baho oldi. Ammo bu o‘quvchi har doim intiluvchan, berilgan vazifalarni bajarishga harakat qiladi va onasi o‘g‘lini “4” baho olgan deb o‘ylamoqda. Bola “3” bahoni uyga ko‘rsatishdan qo‘rqmoqda va sizdan “iltimos, hech bo‘lmasa 4 qo‘ying” deydi. **Dilemma:** Siz unga haqqoniy “3” baho qo‘yasizmi yoki rag‘bat uchun “4” baho bilan tasalli berasizmi?

Muhokama savollari:

- 1) Adolat va mehr o‘rtasida qanday muvozanat bo‘lishi kerak?
- 2) Bu vaziyatda etik tamoyillar qanday ishlaydi?

“Farzandingiz sizni xijolatga qo‘ydi”

Vaziyat: Ota-ona majlisida bir bola o‘zining sinfdagi darsga befarqligi va sust xulqi bilan e’tibor markazida bo‘ldi. Ota-ona yig‘ilishida ota-onasi u bilan faxrlanib o‘tiradi, siz esa haqiqatni aytmoqchimisiz?

Dilemma: Siz haqiqatni aytasizmi, bu orqali bolaning imidjiga putur yetkazasizmi, yoki ota-onani ishontirish uchun vaziyatni yumshatib aytasizmi?

Muhokama savollari:

- 1) O‘qituvchi rostgo‘y bo‘lishi shartmi?
- 2) Ota-onaning ishonchini yo‘qotmaslik uchun qanday yo‘l tutish kerak?

“Yaxshi bola, lekin do‘sti aybdor”

Vaziyat: Sinfingizda siz juda hurmat qiladigan o'quvchi, sinfda sodir bo'lgan bir noto'g'ri ishda ishtirok etmagan, lekin do'stini himoya qilish uchun, u "men qildim"-deb, yolg'on gapirmoqda. Siz yolg'on gaprilayotganini bilasiz.

Dilemma: Siz unga nisbatan chora ko'rasizmi yoki do'stlik ruhida qilgan harakatini tushunishga harakat qilasizmi?

Muhokama savollari:

- 1). O'qituvchi har doim prinsiplarda qat'iy bo'lishi kerakmi?
- 2). Yolg'on ayblovni ochiqlash shartmi?

"Qoidami yoki mehr?"

Vaziyat: Maktab nizomiga ko'ra, sinfga kechikkan o'quvchi darsga kiritilmasligi kerak. Sinfingizdagi bir o'quvchi har kuni 10 daqiqa kechikadi, sababi, u har kuni singlisini bog'chaga olib borishi kerak. O'quvchi juda yaxshi, darsda faol.

Dilemma: Siz uni qoidaga ko'ra jazolaysizmi yoki vaziyatga ko'z yumib, har safar darsga kiritasizmi?

Muhokama savollari:

- 1). Qoidalar har doim qat'iy bo'lishi kerakmi?
- 2). Insoniy yondashuv va adolat qanday muvozanatda turadi?

"Boshqalarga o'rnakmi yoki ehtiyotkorlikmi?"

Vaziyat: Sinfingizdagi bir o'quvchi birinchi marta ajoyib insho yozdi. Ammo siz bilasizki, bu inshoni opasi yozib bergan. Unga yuqori baho qo'yish yoki yolg'on inshoni tan olish kerak bo'ladi. Ammo o'quvchiga past baho qo'yilsa, u ruhan eziladi.

Dilemma: Siz bu holatda o'quvchini rag'batlantirasizmi yoki rostini aytasizmi?

Muhokama savollari:

- 1). O'quvchining ruhiyatiga zarar bermay, qanday to'g'ri yo'l tanlanadi?
- 2). Etik yondashuvda "ehtiyotkorlik bilan to'g'rilik" muhimmi?

Bu dilemma asosida “**Axloqiy tafakkur uchun test-vazifa**” topshiriqlariga javob bering .

Axloqiy tafakkur uchun test-vazifa.

Topshiriq nomi: “Boshqalarga o‘rnakmi yoki ehtiyotkorlikmi?”

Siz 4-sinfda dars berasiz. Bir o‘quvchi Oygul, ilgari yozma ishlarda unchalik muvaffaqiyatli bo‘lmagan. Ammo bu gal u “Oilam mening baxtim” mavzusida juda chiroyli, mazmunli va grammatik jihatdan mukammal insho topshirdi. Siz o‘qigach, sezib qoldingizki, bu matn mutlaqo boshqa uslubda yozilgan, bu Oygul yozgan uslubga o‘xshamaydi. So‘rab-surishtirib bilasizki, uni opasi yozib bergan.

Siz baho qo‘yishingiz kerak. Oygul bu insho uchun o‘z hayotidagi ilk “5” ni olishga umid qilmoqda. Lekin siz haqiqatni bilasiz. Unga “3” baho qo‘ysangiz, u ko‘z yosh bilan ketishi aniq.

Savollar (javoblar ochiq shaklda yoki muhokama uchun):

Qanday qaror qabul qilgan bo‘lardingiz?

Varianti tanlang yoki o‘zingiz yozing:

- a) “5” qo‘yaman – harakat uchun rag‘bat, ruhiyat muhim
- b) “3” qo‘yaman – bu uning ishi emas, rostgo‘ylik birinchi o‘rinda
- c) Oraliq variant: bahoni shaxsan qo‘ymayman, avval suhbatlashaman
- d) Boshqa yondashuv: _____

Tanlagan qaroringizni etika tamoyillari asosida asoslab bering:

Javob: _____

Bu holatda siz qanday muammoni sezdingiz? (axloqiy ziddiyat, psixologik omillar, oilaviy ta’sir)

Javob: _____

Bunday vaziyatlarning oldini olish uchun o‘quvchilar bilan qanday ishlar olib borish kerak, deb o‘ylaysiz?

Javob: _____

Shu kabi holatlarda o‘qituvchi uchun eng xavfli ikki xato nima bo‘lishi mumkin?

Javob: _____

Refleksiya uchun yakuniy savol:

Siz uchun bu holatda halollik muhimroqmi yoki mehr-shafqat? Nima sababdan?

Javob: _____

“Yaxshi bola – sust bilim”

Vaziyat: Bir o‘quvchingiz tarbiyali, madaniyatli, intiluvchan, ammo bilim darajasi past. Yana bir o‘quvchi esa o‘ta faol, bilimli, biroq muomala madaniyati past. Ikki o‘quvchining bir xil baholanishi ota-onalarda norozilik uyg‘otmoqda.

Dilemma: Baholashda faqat bilimni inobatga olasizmi yoki xulq va intiluvchanlikni ham qo‘shasizmi?

Muhokama savollari:

- 1). Adolatli baholashda qaysi omillar ustun bo‘lishi kerak?
- 2). O‘qituvchi ob‘ektivlik va sub‘ektivlik o‘rtasida qanday muvozanat saqlashi lozim?

“Uydagi vaziyat – sinfdagi xulq”

Vaziyat: O‘quvchi darslarda xushmuomala emas, tez jahli chiqadi. So‘ngra aniqlanadiki, uyida oilaviy muammolar bor: otasi ishsiz, onasi kasal.

Dilemma: Darsdagi intizomni saqlash uchun chora ko‘rasizmi yoki o‘quvchining oilaviy muammolarini inobatga olib yumshoqlik qilasizmi?

Muhokama savollari:

- 1). Intizom va empatiya o‘rtasida qanday chiziq bor?
- 2). Har bir bola uchun bir xil yondashuv adolatlimi?

“Yolg‘on guvohlik iltimosi”

Vaziyat: O‘quvchi sinfdoshlari bilan tortishib qoladi. Vaziyatda kim aybdor ekani aniq. Biroq o‘quvchi sizdan boshqa o‘quvchi foydasiga yolg‘on guvohlik berishingizni so‘raydi.

Dilemma: Siz vaziyatda aybdor bo‘lgan o‘quvchini himoya qilasizmi yoki haqiqatni aytasiz?

Muhokama savollari:

- 1). O‘quvchilar ishonchini saqlash va halollik o‘rtasida qanday tanlov qilasiz?
- 2). O‘qituvchi har doim haqiqat tarafidami?

“Tenglik yoki ehtiyoj?”

Vaziyat: Maktab ekskursiyasi rejalashtirilmoqda. Barcha o‘quvchilar uchun to‘lov kerak. Bir o‘quvchining ota-onasi to‘lovni bajara olmaydi. O‘qituvchi hisobidan to‘lovni qoplasa, boshqa ota-onalar norozilik bildiradi.

Dilemma: Bir o‘quvchiga yordam berib tenglikni buzib qo‘yasizmi yoki barcha bilan teng muomala qilib, yordam bermaysizmi?

Muhokama savollari:

- 1). Adolat har doim tenglik degani emasmi?
- 2). O‘qituvchining shaxsiy hissasi kasbiy betaraflikka zid emasmi?

“Sinf sardori tanlovi”

Vaziyat: Sinf sardori saylovida eng faol, bilimli o‘quvchi yutadi, lekin sinfdoshlar ko‘pchiligi uni yoqtirmaydi. Ko‘pchilik esa boshqa, kamroq faol lekin mashhur o‘quvchini xohlaydi.

Dilemma: Faollik va yetakchilikni tanlaysizmi yoki ko‘pchilik xohishiga ko‘nasizmi?

Muhokama savollari:

- 1). Yetakchilik qobiliyati va ommaboplik o‘rtasida qanday farq bor?
- 2). O‘qituvchi demokratiya va sifatli qaror o‘rtasida qanday yondashuv olishi lozim?

Treningni o‘tkazish usullari quyidagicha amalga oshiriladi.

Guruh tinglovchilarini guruhlariga bo‘lib (3–5 kishi) olinadi. Har bir guruhga yuqorida ko‘rsatilganidek 1ta dilemma holati beriladi. Vaqt belgilanadi, (5 daqiqa) ichida guruhlar muammoni tahlil qiladilar, o‘z qarorlarini asoslab beradilar. Har bir guruh javobni dramatizatsiya (rol o‘yini) yoki prezentatsiya shaklida taqdim etadi. Yakunda trener etik tamoyillar asosida vaziyatni tahlil qiladi.

Trener sifatida etik tamoyillar asosida vaziyatni tahlil qilish.

Bu vaziyatga trener sifatida pedagogik etika tamoyillari asosida tahlil qilish zarur. Bu yondashuv orqali o‘qituvchilar muhokama-treninglarda vaziyatni chuqur anglab, professional yondashuvni shakllantirishlari mumkin.

Etik tahlil quyidagicha amalga oshiriladi.

“Boshqalarga o‘rnakmi yoki ehtiyotkorlikmi?”

Vaziyat: Sinfdagi doimo sust qatnashadigan o‘quvchi ilk bor juda yaxshi insho yozdi. Ammo siz aniq bilasizki, uni opasi yozib bergan. Endi sizda ikkita variant mavjud: Birinchi variantda, agar siz yuqori baho qo‘ysangiz, siz bilgan holda yolg‘onni tan olasiz, bu boshqa o‘quvchilarga ham noto‘g‘ri signal bo‘ladi. Ikkinchi variantda, haqiqiy, past baho qo‘ysangiz, bola ruhan eziladi, intilishi so‘nishi mumkin.

Etik dilemma mohiyati:

Bu vaziyatda ikki axloqiy tamoyil to‘qnash kelmoqda:

Tamoyil	Tavsifi
Adolat	Har bir ish haqiqat asosida baholanishi kerak
Mehr-shafqat (empatiya)	Bola ruhiy holatini inobatga olish, uni ruhan sindirmaslik kerak

Baholash: Yolg‘on ishga mukofot berish - halollikka putur yetkazadi.

Bu boshqa o‘quvchilarga ham “yolg‘on orqali baho olish mumkin” degan noto‘g‘ri tushuncha beradi. O‘quvchi shaxsiyatini himoya qilish: bola, ehtimol, o‘zicha ijobiy natija ko‘rsatmoqchi bo‘lgan. Agar uning ustidan darrov tanbeh berilsa yoki past baho qo‘yilsa, u ruhiy zarba olishi, darsga bo‘lgan qiziqishi so‘nishi mumkin. Tavsiya etiladigan etik yechim (muvozanatli yondashuv). Trener sifatida o‘qituvchiga shunday tavsiya beriladi: O‘quvchini alohida chaqirib, samimiy hamda mehr bilan suhbat o‘tkazish lozim. “Inshoing juda chiroyli, lekin bu sening yozuvingga o‘xshamayapti. Rostini ayt, o‘zing yozdingmi?” Agar o‘quvchingiz o‘zi yozmaganligini tan olsa, halolligini maqtang, lekin boshqalarning ishi uchun mukofot bera olmasligingizni tushuntiring.

Bahoni ikki yo‘nalishda qo‘yish taklifini berish mumkin. Ijodiy ishlanma sifatida e‘tirof eting (“G‘oya zo‘r, lekin yozilish uslubi hali senga begona”).

Bahoni past qo‘ymang, balki individual baholash yo‘li bilan rag‘batlantiring, - “Keyingi safar o‘zing yozib shunaqangi chiroyli ishlasang, bu baho mutlaqo o‘zingniki bo‘ladi!”

Motivatsiyaviy turtki sifatida foydalaning. O‘quvchiga shunday deyish mumkin: “Agar sen harakat qilsang, opang yozgan inshodan ham zo‘rini o‘zing yarata olasan!”, yoki : “Agar sen harakat qilsang, har qanday vazifani uddalay olasan!”

Trenerning yakuniy xulosasi; Etika - bu faqat qattiqlik emas, balki chuqur tushunish va to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltirish san‘atidir. Bunday vaziyatlarda o‘qituvchi

rostgo'y bo'lib qolishi kerak, lekin bu bola shaxsiyatini sindirish hisobiga emas, balki tarbiyaviy, ijobiy muloqot orqali amalga oshirilishi lozim.

Axloqiy dilemmaga asoslangan test-vazifa shaklida metodik material-uslub topshiriq trening, seminar yoki mustaqil etik tahlil uchun mo'ljallangan bo'lib, o'qituvchilarning axloqiy tafakkuri va kasbiy qadriyatlarga asoslangan qaror qabul qilish ko'nikmasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Axloqiy tafakkur testini o'tkazishning maqsadi; boshlang'ich sinf o'qituvchilarining adolat, halollik va empatik yondashuv orasidagi muvozanatni tushunish, pedagogik etika asosida o'z pozitsiyasini asoslay olish ko'nikmasini shakllantirish (qarang, -ilovaga)

Tadqiqot va tahlil bosqichida guruhlar tanlangan mavzu bo'yicha quyidagi ishlarni amalga oshiradilar; nazariy ma'lumot to'plash (maqolalar, etik kodeks, psixologik yondashuvlar), o'z tajribalaridan misollar (muammo holatlar, axloqiy dilemmalar), statistik so'rovlar (maktabdagi o'quvchilar, ota-onalar yoki boshqa o'qituvchilar orasida), o'quvchilar uchun savolnomalar yoki mini-intervyular

Ijodiy ishlov berish (amaliy yechimlar ishlab chiqish) bosqichida har bir guruh o'z mavzusini quyidagilardan biri (yoki bir nechta) shaklida taqdim etadi: Video rolik (sahnalashtirilgan holat, animatsiya yoki mini-intervyular), axloqiy plakat yoki banner (grafik vizual shaklda), metodik qo'llanma yoki risola (boshlang'ich sinfga mo'ljallangan axloqiy tarbiya mashqlari), dars ishlanmasi yoki tarbiyaviy soat senariysi, "Jonli" seminar-trening yoki mahorat darsi. "Rolli o'yin" asosida mini-spektakl.

Prezentatsiya (taqdimot) bosqichida guruhlar o'z ishlanmalarini maxsus seminarda yoki konferensiyada taqdim etadi. Shu orqali: fikr almashiladi, o'zaro baho beriladi, qiziqarli yondashuvlar ommalashtiriladi. Refleksiya va baholash bosqichida o'qituvchilar quyidagi savollar asosida o'zini baholaydi;

Men tanlagan qadriyatni amaliyotga qanday tatbiq eta oldim?

Bu loyiha mening kasbiy-axloqiy qarashlarimga qanday ta'sir ko'rsatdi?

Maktab hayotida bunday loyihalarning davomiyligi qanday ta'sir beradi?

Loyihaning natijalari; O‘qituvchilarda axloqiy tafakkur va refleksiya rivojlanadi, kasbiy etika tamoyillarini amalda qo‘llash ko‘nikmalari shakllanadi, maktab muhitida sog‘lom axloqiy-psixologik muhit mustahkamlanadi, o‘quvchilar bilan ishlashda mas’uliyat va sezgirlik ortadi.

“Axloqiy qadriyatlar laboratoriyasi” loyihasi- boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-axloqiy kompetentligini chuqurlashtirish va mustahkamlashga qaratilgan ijodiy-metodik yondashuvdir (2.5-jadvalga qarang).

“Laboratoriya” – bu o‘rganish, kuzatish, tajriba qilish va xulosa chiqarish uchun mo‘ljallangan metodik muhit. Bu loyiha orqali o‘qituvchilar *axloqiy* qadriyatlarni tanlab, ular ustida ijodiy, refleksiv, hamkorlikka asoslangan faoliyatlar orqali ishlaydilar.

2.5-jadval

“Axloqiy qadriyatlar laboratoriyasi” loyihasi

T/R	Loyiha nomi	Faoliyatlar mazmuni
1.	Loyihaning maqsadi	Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida axloqiy qadriyatlar -halollik, mas’uliyat, adolat, empatiya, o‘zaro hurmat va kasbiy etikaga sodiqlikni amaliy faoliyatda shakllantirish, rivojlantirish va mustahkamlash.
2.	Asosiy g‘oyasi	Bu loyiha “laboratoriya” konsepsiyasi asosida quriladi – ya’ni o‘qituvchilar biror axloqiy mavzuni tanlab, u ustida ijodiy, tadqiqotiy, va amaliy shakllarda ishlaydi. Jarayon davomida ular nazariyani amaliyotga tatbiq qiladi va o‘z ichki kasbiy-axloqiy refleksiyalarini shakllantiradilar.
3.	Loyiha bosqichlari	1.Mavzu tanlash. 2 Tadqiqot va tahlil. 3. Ijodiy ishlov berish 4. Prezentatsiya. 5. Refleksiya va baholash
4.	Loyihaning natijalari	O‘qituvchilarda axloqiy tafakkur va refleksiya rivojlanadi, kasbiy etika tamoyillarini amalda qo‘llash ko‘nikmalari shakllanadi, maktab muhitida sog‘lom axloqiy-psixologik muhit mustahkamlanadi, o‘quvchilar bilan ishlashda mas’uliyat va sezgirlik ortadi.

Loyiha nomi: “Axloqiy qadriyatlar laboratoriyasi”

Loyihaning maqsadi: Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida axloqiy qadriyatlar xususan, halollik, mas’uliyat, adolat, empatiya, o‘zaro hurmat hamda kasbiy etikaga

sodiqlikni amaliy pedagogik faoliyat jarayonida shakllantirish, rivojlantirish va mustahkamlashga erishish.

Asosiy g'oyasi:bu loyiha "laboratoriya" konsepsiyasi asosida quriladi – ya'ni o'qituvchilar biror axloqiy mavzuni tanlab, u ustida ijodiy, tadqiqotiy, va amaliy shakllarda ishlaydi. Jarayon davomida ular nazariyani amaliyotga tatbiq qiladi va o'z ichki kasbiy-axloqiy refleksiylarini shakllantiradilar.

Loyiha bosqichlari: tayyorlov bosqichida trener--o'qituvchi tomonidan loyiha kontsepsiyasi tushuntiriladi, loyiha ishtirokchilar 2–4 nafardan iborat kichik guruhlariga bo'linadi.

Mavzu tanlash bosqichida (axloqiy qadriyatlar asosida);har bir guruh jadval asosida biror asosiy axloqiy qadriyatni tanlaydi (2.6-jadvalga qarang).

2.6-jadval

Axloqiy qadriyatlar

T/R	Axloqiy qadriyatlar nomi
1.	Halollik
2.	Adolat
3.	Mas'uliyat
4.	Empatiya (rahmdillik)
5.	O'zaro hurmat
6.	Dastlabki yordam va birdamlik
7.	Pedagogik etika tamoyillari

Tadqiqot bosqichida,har bir guruh tanlangan qadriyat bo'yicha nazariy manbalarni o'rganadi, maktab amaliyotidan axloqiy dilemmalar, voqealar, holatlarni tahlil qiladi, tanlangan qadriyatning o'z faoliyatidagi ahamiyatini va namoyon bo'lish shakllarini yozma tahlil qiladi. Amaliy loyiha ishlab chiqish bosqichida har bir guruh o'z qadriyati asosida, axloqiy dilemma asosidagi muhokama-trening ssenariysini,mini-dars yoki tarbiyaviy tadbir namunasini, vaziyatli rol o'yinlari, ko'rgazmalar, plakatlar yoki videoroliklarni tayyorlaydilar.

“Axloqiy qadriyatlar laboratoriyasi” loyihasining samaradorligini aniqlash uchun quyidagi baholash mezonlari va usullari asosida yakuniy tahlil amalga oshiriladi (2.7-jadvalga qarang)

2.7-jadval

“Axloqiy qadriyatlar laboratoriyasi” loyihasini baholash mezonlari

T/R	Mezon nomi	Tavsifi
1.	Dolzarblik	Tanlangan axloqiy muammo yoki holatning ijtimoiy va kasbiy jihatdan ahamiyati
2.	Ijodkorlik	Yechimda yangilik, mustaqil fikr, noodatiy yondashuv mavjudligi
3.	Axloqiy yondashuv	Qadriyatlarga asoslangan, etik me'yorlarga sodiq qaror ishlab chiqilishi
4.	Muloqot sifati	Guruhdagi ishtirok, fikrlarni asoslash, muloqotdagi madaniyat, hurmat
5.	Refleksiya	Ishtirokchining o'z o'rni, hissasi va qarorlarini baholash qobiliyati

Taqdimot va baholash bosqichida har bir guruh o'z loyihasini interaktiv taqdimot shaklida taqdim etadi. Trener-o'qituvchi tomonidan quyidagi baholash mezonlari asosida guruh ishlari baholanadi.

Baholash mezonlari: axloqiy qadriyatning tushunchaviy yoritilishi, amaliy tadbiriq qilishning ijodiy va samarali yondashuvi, guruh ishtiroki, refleksiya, hamkorlik darajasi, o'qituvchining o'zini baholash varaqasi asosida amalga oshiriladi.

Baholash mezonlari (trenerlar uchun):

T/R	Ko'rsatkichlar	Ball (0–5)
1	Qaror asoslanganligi	
2	Etik tamoyillarni to'g'ri qo'llashi	
3	Dilemma mohiyatini tushunishi	
4	Reflektiv yondashuvi	
5	Real pedagogik fikrlashga yaqinligi	

Kutilayotgan natijalar: o'qituvchilarda axloqiy qadriyatlarga nisbatan shaxsiy mas'uliyat hissi ortadi, etik tafakkur, refleksiya va hissiy-intellektual kompetensiyalar rivojlanadi, o'qituvchilar real vaziyatda axloqiy qaror qabul qilishga tayyorlanadi, maktabda kasbiy-axloqiy muhit yaxshilanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, malaka oshirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan metodika uzviy, bosqichma-bosqich va integrativ yondashuvlarga tayangan holda ishlab chiqildi. Metodika tarkibida shaxsga yo'naltirilgan, aksiologik, faoliyatga asoslangan va andragogik tamoyillar uyg'unlashgan bo'lib, o'qituvchilarning axloqiy qaror qabul qilish salohiyati, kasbiy mas'uliyati va etik pozitsiyasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Metodik yondashuvda "Fikrlar doirasi", "Axloqiy pozitsiyani himoya qilish", "Axloqiy qadriyatlar laboratoriyasi" kabi interaktiv treninglar, reflektiv mashg'ulotlar va ijodiy topshiriqlar asosida o'qituvchilarning axloqiy tafakkurini chuqurlashtirish maqsad qilingan. Shu bilan birga, metodika diagnostika, monitoring va refleksiya bosqichlarini o'z ichiga olgan bo'lib, o'qituvchining kasbiy-axloqiy kompetentligini baholashda samarali mezon va ko'rsatkichlardan foydalanishga imkon yaratadi.

Ushbu metodikaning qo'llanilishi natijasida o'qituvchilarda axloqiy sezuvchanlik, kasbiy refleksiya, mustaqil qaror qabul qilish va ijtimoiy mas'uliyat kabi muhim sifatlar shakllanadi. Natijada, o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki axloqiy namuna bo'luvchi shaxs sifatida o'z kasbiy faoliyatini ongli va mas'uliyatli tarzda tashkil etadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari bilan olib boriladigan amaliy mashg'ulotlarda, treninglar, muloqot mashqlarida "Axloqiy pozitsiyani himoya qilish", "Reflektiv kuzatuv", "Kasbiy muammolarni hal qilish" kabi metodlardan foydalanish, kasbiy-axloqiy kompetentligini shakllantirishda, shaxsiy va kasbiy refleksiya, axloqiy mas'uliyat va qadriyatlarga sodiqlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar

1. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida Qonuni. 2020 yil 23 sentabr, O'RQ-637-son Qonun.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi PQ-4884-son "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi PF-6108-son "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 21 iyundagi PQ-231-son "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.
5. Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari. – T.: Fan, 2005. – 25 b.
6. Abdushukurov A.A. [va boshq.]. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika [matn]: o'quv qo'llanma. – T.: Tafakkur Bo'stoni, 2015. – 416 b
18. Azizxo'jaeva N.N. O'qituvchi tayyorlashning pedagogik texnologiyasi. – TDPU, 2000. – 52 b.
7. Aminov A.X. Umumiy o'rta ta'lim pedagog xodimlari malakasini oshirish tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy asoslari: Dis. ... ped. fan. nom. – Samarqand, 2004. – 215 b.
8. Axmedova M.T. Pedagogik kompetentlik (uslubiy qo'llanma) / -T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2018. -80 b.
nazariyasi va amaliyoti: Dis. ...ped. fan. dok. – T.: TDPU, 2007. – 305 b.
9. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisining kasbiy shakllanishining nazariy-metodik asoslari: Ped. fan. d-ri... Dis. – Toshkent, 2007.-56b.
10. www.edu.uz – O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining rasmiy portali.
11. www.edu.profedu.uz – Professional ta'limni rivojlantirish instituti portali.

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishning pedagogik muammolari.....	4
Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishning integrativ yondashuvga asoslangan modeli.....	10
Malaka oshirish jarayonida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi.....	30
Axloqiy dilemmalarga misollar.	45
XULOSA.....	55
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	56

